

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ПОКАРАННЯ

*Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного
круглого столу,
м. Харків, 17 грудня 2024 року*

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ

ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ПОКАРАННЯ

Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного
круглого столу,
м. Харків, 17 грудня 2024 року

Харків
«Право»
2024

DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518677>

УДК 341.485(=161.2)(082)

Г34

Редакційна колегія:
В. С. Батиргарєєва, Г. К. Авдєєва

Рекомендовано до опублікування та поширення через мережу Інтернет вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 14 від 25.12.2024)

Геноцид в Україні: проблеми доказування та покарання : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 17 груд. 2024 р. / [редкол.: В. С. Батиргарєєва, Г. К. Авдєєва] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Харків : Право, 2024. – 96 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178518677>.

ISBN 978-617-8518-67-7

Видання містить матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу, присвяченого найбільш важливим і сучасним проблемам доказування та покарання за злочини геноциду в Україні. Викладено матеріали обговорень таких наукових і практичних проблем: сучасні виклики у запобіганні геноциду, кримінальна відповідальність за злочин геноциду, доказування актів геноциду держави-агресора проти українського народу, кримінологічний аналіз інформаційного фону явища геноциду, використання інформаційних систем і штучного інтелекту при розслідуванні геноциду та ін.

Для працівників органів правопорядку, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів освіти і широкого кола осіб, яких цікавлять сучасні проблеми доказування та покарання за злочини геноциду.

УДК 341.485(=161.2)(082)

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за їхню якість, достовірність, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та інформацію для службового користування, несуть автори.

Видання в електронному вигляді розміщується у відкритому доступі на сайті НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України в розділі «Збірники матеріалів наукових заходів» (<https://sur.l.i.ki.kh.ua>) вкладки «Інфопідтримка». Для опису видання чи посилання на нього варто використовувати цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI) або пряме посилання на збірник.

© Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2024

ISBN 978-617-8518-67-7

ЗМІСТ

Шенітько В. Ю.	
Вступне слово	5
Батургарєєва В. С.	
Вітальне слово	8

НАУКОВІ ДОПОВІДІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Pigula Anna	
Contemporary challenges in genocide prevention (Сучасні виклики у запобіганні геноциду)	11
Wąsik Damian	
Criminal liability for the crime of genocide – the subject of regulation. Theoretical and legal considerations (Кримінальна відповідальність за злочин геноциду – предмет регулювання. Теоретико-правові міркування)	15
Wąsik Natalia	
Behaviours with characteristics of the crime of genocide – selected legal and theoretical issues (Поведінка з ознаками злочину геноциду – окремі правові та теоретичні питання)	18
Żabnicki Przemysław	
International organisations in the security and protection of human rights in armed conflict zones (Міжнародні організації з безпеки та захисту прав людини в зонах збройних конфліктів)	21
Żywucka – Kozłowska Elżbieta	
Genocide as a legal and social fact (Геноцид як юридичний і соціальний факт)	24
Авдеєва Г. К.	
Проблеми доказування актів геноциду держави-агресора проти українського народу засобами цифрової криміналістики	28
Батургарєєва В. С.	
До кримінологічного аналізу інформаційного «фону» явища геноциду	32
Журавель В. В.	
Використання технологій штучного інтелекту як перспективний напрям протидії геноциду	36
Капустіна М. В.	
Використання інформаційних систем при розслідуванні геноциду	41

Куковинець Д. О.	
Щодо сутнісних властивостей «прямих» закликів до вчинення геноциду	45
Махтай Д. А.	
Русифікація як форма лінгвоциду: уроки історії та виклики сьогодення	49
Мельниченко В. С.	
До питання кримінально-правової оцінки геноциду	54
Негребецький В. В.	
Застосування цифрових технологій в розслідуванні актів геноциду культурної спадщини в Україні	57
Пугач А. О.	
Практика застосування положень щодо геноциду на прикладі позовів України проти росії та Південно-Африканської Республіки проти Ізраїлю	63
Романов М. В.	
Подання до МКС щодо ймовірного вчинення геноциду українців у м. Маріуполь	66
Соколенко М. О.	
Застосування відеоконференції у кримінальних провадженнях щодо актів геноциду	70
Хорішко А. О.	
Аспекти боротьби з біотероризмом у сфері громадського здоров'я: виклики та перспективи	73
Хорішко А. О.	
Геноцид як загроза національній безпеці: вплив на систему громадського здоров'я	77
Шевчук В. М.	
Роль цифрових технологій у документуванні та розслідуванні геноциду в Україні	81
Шенітько В. Ю.	
Радянський та пострадянський геноцид українців у XX та XXI століттях : встановлення фактів та проблеми розслідування	86
Шенітько М. В.	
Публічні заклики до геноциду як інформаційне кримінально-протиправне діяння	93

Валерій Шенітько

*доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
академік-секретар відділення кримінально-правових наук
НАПрН України, м. Харків, Україна*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні колеги! Пані та панове!

Від Президії Національної академії правових наук України щиро вітаю з початком роботи Міжнародного круглого столу «Геноцид в Україні: проблеми доказування та покарання».

Під час сьогоднішнього заходу планується обговорення надто важливих питань, пов'язаних із кваліфікацією геноциду, збиранням доказів, документуванням та доказуванням фактів злочину-геноциду, визначенням механізмів притягнення до відповідальності та покаранням злочинців.

Геноцид є одним із найтяжчих злочинів, які відомі людству. Геноцид – це компанія повного чи часткового знищення національної, расової, етнічної, релігійної групи як такої.

Історія української державності яскраво демонструє періоди, коли застосовувалися механізми тоталітарного режиму до української нації, намагання знищити українське населення, здійснити ідеологічний вплив на людей, змінити їх культурний та просвітницький рівень, сфальсифікувати історичну спадщину.

Голодомор-геноцид 1932–33 років, інші штучні голоди, які Україна пережила у ХХ столітті, – це «злочини комуністичної тоталітарної держави». На 2024 рік Голодомор визнали геноцидом українського народу на державному рівні 35 країн світу, Європейський парламент, 6 церков та інші інституції.

Надто важливим є те, що 12 жовтня 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи проголосувала за визнання Голодомору актом геноциду українського народу, а також ухвалила документ щодо послідовної підтримки України до її перемоги.

Фактично простежуються певні паралелі щодо вчинення злочинів тоталітарними режимами у ХХ та ХХІ століттях: вчинення Голодомору-

геноциду 1932–33 років на теренах України та вчинення злочинів під час російсько-української війни, починаючи з 2014 року.

У сучасних умовах тоталітарний режим (так званий, рашизм) фактично повторює механізми своїх попередників за допомогою повномасштабної війни проти України, знищуючи цивільне українське населення, руйнуючи житлові будинки, об'єкти інфраструктури, позбавляючи людей житла, тепла, води, електроенергії.

Росія у XXI столітті намагається вчинити геноцид, повторити злочини СРСР – руйнує критичну інфраструктуру, вбиває цивільне населення, депортує дітей, викрадає зерно, блокує українські порти, намагається вчинити світову продовольчу кризу.

На рівні Верховної Ради України та парламентів окремих держав (Польщі, Канади, Чехії, Литви, Латвії, Естонії, Ірландії) вже здійснено політичне визнання, що Росія в сучасних умовах вчинила геноцид проти українського народу.

Злочин агресія, злочин геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, що сьогодні вчиняються представниками РФ – віднесено до міжнародних злочинів.

Виникає питання щодо процесу розслідування міжнародних злочинів, механізмів документування фактів, збирання та подання до суду доказів учинення цих злочинів.

Прикладом встановлення факту геноциду та його організаторів є результати кримінальних проваджень (кримінальна справа 2009 р. №475, та кримінальне провадження, яке було відкрите у 2019 р.).

Зокрема, важливого значення набули комплексні судові експертизи у межах кримінального провадження за 2019–22 роки. За результатами цих експертиз було встановлено, що в 1932–33 роках з метою ліквідації національно-визвольного руху, знищення української нації як такої та недопущення відновлення Української держави комуністичний тоталітарний режим вчинив геноцид українців і знищив 10 мільйонів 500 тисяч українців.

На теперішній час Офіс Генерального прокурора, 13 країн-членів ЄС та Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) відкрили розслідування вчинених в Україні воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Офіс Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами створив спеціальний ресурс *Warcrimes* з метою докумен-

тування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених під час повномасштабної війни в Україні.

Відображення геноциду та інших злочинів міжнародного характеру відзеркалюється в інформаційному просторі. Сучасний світ вступив у нову фазу інформаційної епохи. Значна кількість інформації про вчинені міжнародні злочини зберігається в електронних джерелах та комп'ютерних системах. Особливої уваги потребує питання щодо отримання інформації з відкритих джерел з метою фіксації доказів учинення злочинів міжнародного характеру під час російсько-української війни.

Докази вчинення злочину геноциду та інших міжнародних злочинів мають бути належним чином зібрані, зафіксовані, досліджені та подані до суду.

Впевнений, що під час круглого столу прозвучить значна кількість конструктивних пропозицій і будуть сформовані реальні практичні рекомендації.

Бажаю результативного наукового спілкування, пошуку оптимальних рішень, а всім нам об'єднання зусиль для перемоги над ворогом.

Слава Україні!

Владислава Батиргарєєва

*доктор юридичних наук, професор, директор
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
м. Харків, Україна*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ «КРУГЛОГО СТОЛУ»

Від імені колективу НДІ вивчення проблем злочинності вітаю учасників міжнародного науково-практичного круглого столу «Геноцид в Україні: проблеми доказування та покарання» з початком роботи наукового форуму.

Наш Інститут має безпосереднє відношення до проблематики, що обговорюється на круглому столі. Справа в тому, що наші фахівці минулого року стали авторами наукових матеріалів, котрі увійшли до фундаментального видання «Диктатори ХХ-ХХІ століть», а так само учасниками низки експертиз, що проводилися в межах досудового розслідування СБУ у справі геноциду українців, який мав місце у 1932–1933 роках. Отже, ми знаємо, що будь-який геноцид починається з паростків тоталітаризму, який має своїх авторів – диктаторів. Да і в цілому тема геноциду українського народу резонує із життям кожного з нас, хто чинить посильний супротив російській навалі і хто відчуває на себе геноцидальні наміри агресора. Замислюючись над своїм Сьогоденням і Майбутнім, ми повинні знати і про своє Минуле....

Незважаючи на багаторічні зусилля світової спільноти щодо запобігання геноциду, подібні злочини й досі мають місце в сучасному світі. Україна сьогодні переживає одну з найбільш трагічних сторінок своєї історії – чергову хвилю геноциду українського народу, що здійснюється російським агресором.

Масові вбивства та катування мирного населення в Бучі, Ірпені, Гостомелі, на Ізюмщині, повне знищення українських міст та селищ – усе це є проявами свідомої політики, спрямованої на знищення українського народу як нації.

Хоча міжнародне право висуває жорсткі критерії для доказування злочину геноциду, дії рф чітко відповідають усім ознакам, визначеним у Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.). Це включає умисне вбивство, завдання тяжких фізичних і пси-

хологічних страждань, створення умов, несумісних із життям, та інші дії, спрямовані на повне або часткове знищення української нації.

Ці жахливі злочини не лише спрямовані проти України, а й кидають виклик всьому світовому порядку, побудованому на принципах людяності, справедливості та права народів на існування. Тому боротьба за визнання цих дій як акту геноциду є надзвичайно важливим завданням як для України, так й для всієї міжнародної спільноти.

Після виявлення фактів масового вбивства мирного населення у Бучі низка світових лідерів, включаючи і Президента України, звинуватили РФ в організації геноциду українців під час вторгнення в Україну. Однак міжнародна експертна спільнота неоднозначна в оцінці цього питання. Справа в тому, що одні представники трактують події в Україні як геноцид, інші ж – лише визнають наявність передумов геноциду в Україні, водночас посилаючись нібито на брак фактів для такої оцінки.

Але ж історія повторюється двічі, і навіть більше: і сьогодні – знищується українське фермерське господарство, розкрадаються та вивозяться аграрні запаси України, як колись тричі знищувалося українське селянство під час Голодомору за радянських часів (йдеться про 1921–1922, 1932–1933 та 1946–1947 рр.). Наше сільське господарство було й залишається одним із важливіших складників економіки аграрно-індустріальної країни та умовою виживання цілого народу. Знищення великої кількості свійських тварин і птиці, запасів зерна внаслідок обстрілів, агресор намагається спровокувати в Україні черговий штучний голод.

Однак до цього інструменту геноциду додався ще один – цілеспрямоване знищення об'єктів критичної інфраструктури, насамперед об'єктів української енергетики. Через це не лише окуповані населені пункти, а й міста та села на підконтрольній Україні території залишаються без електро-, тепло- та водопостачання. Особливо у холодну пору року масовані ракетні та дроніві удари призводять до створення непридатних для існування людини умов, адже базові (вітальні) потреби останньої у такий спосіб не можуть бути задоволені у достатній мірі, що, в свою чергу, має наслідком хвороби, а в майбутньому загибель великої кількості українців.

Мета таких дій агресора цілком зрозуміла – через створення непридатних умов проживання агресор хоче посіяти в суспільстві паніку, хаос, вигнати українців зі своїх домівок та спровокувати чергову хвилю масової міграції з України, паралізувати будь-яку логістику, і, врешті-решт,

примусити наш Уряд до перемовин з рф, а уряди держав світу примусити до скасування санкцій та припинення всілякої підтримки України.

Таким чином, сьогодні ми є свідками розгортання чергової події геноциду в реальному часі. На теперішній час правоохоронними органами вже реєструються факти вчинення злочину геноциду. Але нам важливо, щоб і міжнародна спільнота сказала своє вагоме слово, аби спільними зусиллями зупинити агресію проти України.

Україна сьогодні – це бренд мужності і стійкості, оскільки вона стала для всього світу не лише прикладом відваги на полі бою, а й прикладом у відновленні наших міст і селищ, які цілодобово потерпають від ворожих обстрілів, вона стала прикладом ставлення до соціального захисту і допомоги цивільному населенню, прикладом гуманного поводження з комбатантами та іншими учасниками бойових дій російсько-української війни. А ще Україні стає прикладом відтворення своєї історії, культивування у наступних поколіннях історичної пам'яті, яка, на жаль, повертається через біль, страждання, ворушіння тяжких сторінок минулого...

Учасникам круглого столу бажаю конструктивного діалогу і знаходження шляхів, як не допустити повторення геноциду в Україні!

Мирного неба! Слава Україні!

CONTEMPORARY CHALLENGES IN GENOCIDE PREVENTION

Abstract

Contemporary challenges in genocide prevention in the global context include complex political, social and economic issues. This article examines these challenges, identifying key obstacles and proposing possible solutions on the way to more effective genocide prevention. It also outlines the role of international organisations and the international community in preventing such crimes.

Wstęp

Ludobójstwo, jako jedna z najbardziej okrutnych zbrodni przeciwko ludzkości, stanowi poważne wyzwanie dla społeczności międzynarodowej. Mimo licznych działań i inicjatyw mających na celu zapobieganie takim aktom przemocy, wciąż napotykaemy na liczne przeszkody, które utrudniają skuteczną ochronę zagrożonych populacji na, które mają wpływ różne wyzwania, w tym m. in. polityczne, społeczne i ekonomiczne.

Dokonana charakterystyka literatury przedmiotu pozwala na stwierdzenie, że ludobójstwo to celowe i systematyczne niszczenie całych grup narodowych, etnicznych, rasowych lub religijnych. Termin ten został wprowadzony przez prawnika Rafała Lemkina w 1944 roku, aby opisać zbrodnie popełnione przez nazistów podczas II wojny światowej [Lemkin, 1944, p. 79]. Ludobójstwo jest uznawane za jedno z najcięższych przestępstw przeciwko ludzkości i jest ścigane na mocy prawa międzynarodowego.

1. Polityczne wyzwania

Jednym z zasadniczych faktów zasługujących na uwagę jest to, że polityczne czynniki odgrywają znaczącą rolę w zapobieganiu ludobójstwu. Niejednokrotnie rządy państw, w których dochodzi do takich zbrodni, są bezpośrednio zaangażowane lub niechętne do interwencji. Przykładem może być sytuacja w Rwandzie w 1994 roku, gdzie opieszałość międzynarodowej wspólnoty doprowadziła do tragicznych skutków

[Kuperman, 2001, p. 3]. Zauważyć należy, iż brak woli politycznej oraz konflikty interesów pomiędzy państwami często prowadzą do opóźnień lub braku reakcji na pierwsze sygnały nadchodzącego ludobójstwa.

2. Społeczne wyzwania

Analiza literatury i materiałów źródłowych wykazała, że społeczne uwarunkowania także wpływają na możliwości zapobiegania ludobójstwu. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w wielu przypadkach nienawiść między grupami etnicznymi, religijnymi lub narodowymi jest głęboko zakorzeniona i trudna do przewyciężenia. Edukacja i kampanie społeczne mające na celu promowanie tolerancji i zrozumienia są kluczowe, jednak często spotykają się z oporem [Staub, 2011, p. 74]. Brak świadomości społecznej na temat mechanizmów prowadzących do ludobójstwa dodatkowo utrudnia wczesne wykrywanie i przeciwdziałanie takim zbrodniom.

3. Ekonomiczne wyzwania

W literaturze przedmiotu zauważa się, że warunki ekonomiczne, takie jak ubóstwo i brak dostępu do zasobów, mogą również przyczyniać się do wybuchu konfliktów, które mogą prowadzić do ludobójstwa. W krajach o niskim poziomie rozwoju gospodarczego, napięcia społeczne są często wywoływane przez konkurencję o ograniczone zasoby [Collier, 2007, p. 55]. Aby skutecznie zapobiegać ludobójstwu, niezbędne jest wspieranie rozwoju gospodarczego i stabilności politycznej w tych regionach przez m. in. organizacje międzynarodowe.

4. Rola międzynarodowych organizacji

Jak zauważono literatury przedmiotu pozwala na stwierdzenie, że międzynarodowe organizacje, takie jak ONZ, NATO czy Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża, odgrywają kluczową rolę w zapobieganiu ludobójstwu. Ich działania obejmują monitorowanie sytuacji w regionach wysokiego ryzyka, prowadzenie misji pokojowych oraz wsparcie humanitarne [UN, 2015, p. 46]. Jednak skuteczność tych działań często jest ograniczana przez brak zasobów, biurokrację oraz brak współpracy ze strony rządów państw dotkniętych konfliktami.

Ludobójstwo jest definiowane przez Konwencję ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 1948 roku jako «jakikolwiek z następujących czynów popełnionych w zamiarze zniszczenia, w całości lub w części, grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej»: zabijanie członków grupy.

Powodowanie poważnych obrażeń ciała lub umysłowych członków grupy, wychodzi w celowym narzucaniu grupie warunków życia obliczonych na jej całkowite lub częściowe zniszczenie. Stosowanie środków mających na celu zapobieżenie urodzeniom w obrębie grupy. Przymusowe przekazywanie dzieci z grupy do innej grupy [Konwencja ONZ, 1948, p. 2].

Zapobieganie ludobójstwu wymaga skoordynowanych działań na poziomie międzynarodowym, w tym wczesnego ostrzegania, interwencji humanitarnej oraz ścigania sprawców. Międzynarodowy Trybunał Karny (MTK) odgrywa kluczową rolę w ściganiu osób odpowiedzialnych za ludobójstwo [Schabas, 2000, p. 67]. Przykładem jest procesy w sprawie zbrodni w Rwandzie i byłej Jugosławii.

Zauważyć należy, iż jednym z wyzwań w zapobieganiu ludobójstwu jest brak woli politycznej. Często rządy nie chcą interweniować w sprawy wewnętrzne innych państw [Power, 2002, p. 103], ;konflikty interesów: Państwa mogą mieć sprzeczne interesy, które utrudniają podjęcie wspólnych działań [Staub, 1989, p. 88] ;brak zasobów: Skuteczna interwencja wymaga znacznych zasobów finansowych i logistycznych [Totten & Parsons, 2009, p. 155]; opór społeczny: w niektórych przypadkach społeczeństwa mogą być niechętne do przyjęcia działań zapobiegawczych [Fein, 1993, p. 112].

Zakończenie

Reasumując rozważania dotyczące ludobójstwa należy podkreślić fakt, że aby skuteczniej zapobiegać ludobójstwu, konieczne jest zintegrowane podejście, które obejmuje zarówno działania prewencyjne, jak i reagowanie na kryzysy. Kluczowe elementy takich działań to: wczesne ostrzeganie i interwencja: Stworzenie systemów wczesnego ostrzegania, które pozwolą na szybką identyfikację zagrożeń i natychmiastową interwencję [Fein, 1993, p. 29]; edukacja i kampanie społeczne: Promowanie tolerancji i zrozumienia między różnymi grupami poprzez edukację oraz kampanie społeczne [Staub, 2011, p. 80]; wspieranie rozwoju gospodarczego: Inwestycje w rozwój gospodarczy i stabilność polityczną w krajach wysokiego ryzyka [Collier, 2007, p. 60]; wzmocnienie międzynarodowej współpracy: Zwiększenie zasobów i poprawa współpracy między międzynarodowymi organizacjami a rządami państw [UN, 2015, p. 52].

Ludobójstwo jest jednym z najcięższych przestępstw przeciwko ludzkości, które wymaga zdecydowanych działań na poziomie międzynarodowym. Skuteczne zapobieganie i ściganie sprawców ludobójstwa jest kluczowe dla ochrony praw człowieka i utrzymania pokoju na świecie.

Skuteczne przeciwdziałanie tym zbrodniom wymaga zintegrowanych działań politycznych, społecznych, ekonomicznych i międzynarodowych, które mogą przyczynić się do długoterminowej stabilności i pokoju.

Bibliography:

1. Lemkin R., *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. Carnegie Endowment for International Peace, 1944.
2. Kuperman, A. J., *The Limits of Humanitarian Intervention: Genocide in Rwanda*. Brookings Institution Press, 2001.
3. Staub, E., *Overcoming Evil: Genocide, Violent Conflict, and Terrorism*. Oxford University Press, 2011.
4. Collier, P. (2007). *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*. Oxford University Press., 2007.
5. UN., *Report of the Secretary-General on the Responsibility to Protect*. United Nations, 2015.
6. Konwencja ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (1948).
7. Schabas, W. A., *Genocide in International Law*. Cambridge University Press, 2000.
8. Totten, S., & Parsons, W. S. , *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*. Routledge, 2009.
9. Fein, H., *Genocide Watch*. Yale University Press, 1993.

CRIMINAL LIABILITY FOR THE CRIME OF GENOCIDE – THE SUBJECT OF REGULATION. THEORETICAL AND LEGAL CONSIDERATIONS

The term «genocide» was coined by R. Lemkin, a Polish lawyer, who used it for the first time in his 1944 publication *Axis Rule in Occupied Europe* [1, pp. 377–378]. The term was used in the indictment at the Nuremberg Trials against the leaders of Nazi Germany, and then – introduced into legal language – defined in the United Nations Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, signed on 9 December 1948. Article II of the Convention assumes that genocide is any act committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnic, racial or religious group, in the form of: a) killing members of the group, b) causing serious bodily harm or mental damage to the health of members of the group, c) deliberately creating for members of the group living conditions calculated to bring about their physical destruction in whole or in part, d) applying measures aimed at preventing births within the group, e) forcibly transferring children of members of the group to another group. In Article I of the Convention, the contracting parties assumed that genocide – committed both in times of peace and war – constitutes a crime under international law, and that they undertake to prevent and punish this crime [2, pp. 76–87].

Just as the meaning of the concept of «genocide» is covered by a certain consensus, widely accepted in the legal community, the definition of the subject of protection of legal regulations – regardless of the legal system in which they were issued – should be identical.

Genocide basically means a deliberate action leading to the destruction of groups of people (extermination), based on national, ethnic, racial or religious criteria. It should therefore be assumed that the generic subject of protection of the crime in this situation is humanity as a community of various races, nationalities and beliefs. The individual subject of protection of the crime is life and health, while the secondary subject of protection here is freedom of religious, political beliefs and equality. The existence and the right to have offspring and to take care of them should also be treated as an

individual subject of the crime. A special period in which people's life and health should be subject to criminal law protection is the time of conducting military operations, undertaking specific actions against the local population in occupied areas and in other areas if they benefit from international protection during military operations [3, pp. 58–72]. Considering the specific nature of the crime of genocide, the very existence of such national, ethnic, racial, political, religious groups or groups with a specific worldview is already a legally protected good. The public order established by international law should be unconditionally respected here. The right to self-determination, to cultivate one's own tradition, culture and language, as well as religious freedom and freedom of worldview of members of the above-mentioned communities should be protected in a special way. Any provisions establishing criminal liability for genocide must take into account the inviolability of the equality of all people in terms of the right to life, health, physical integrity, personal dignity and the right to free reproduction. Thus, legal protection should provide for the highest penalty for any manifestations of striving for the destruction – especially biological – of a specific population in whole or in part. It is indisputable that a multi-level or multi-dimensional definition of the subject of protection of the provision typifying the crime of genocide seems completely natural if we assume that this crime violates a conglomeration of diverse fundamental rights, the implementation of which is dependent on both the functioning of entire human communities and the individuals belonging to them. By destroying a community, or at least by acting for such a purpose, an individual is attacked without any individualized motive, but only because he is a member of it. When constructing criminal provisions relating to the crime of genocide, it is also necessary to take into account the thesis that the protection granted on the basis of such provisions cannot cover individual persons and a potential attack against them cannot be qualified as genocide as long as it does not concern the implementation of a broader intention related to the intention to destroy an entire group, political faction or environment with specific views [4, pp. 3–18]. Nevertheless, in Polish judicial decisions, there is a well-established view in this context that it is indeed from the rules of grammatical interpretation of the norms of international criminal law, defining, among others, torture as a crime against humanity, that it is permissible to commit this crime to the detriment of one person, provided that the act was committed as part of a widespread or systematic, conscious act directed against the civilian population. An analysis of these norms

indicates that for a crime against humanity to occur, it is not required that the crime be committed to the detriment of many people. Therefore, it is justified to conclude that none of the elements constituting the definition of a crime against humanity indicates that the sine qua non condition for the occurrence of the crime of genocide is the fact that the perpetrator should act to the detriment of a mathematically determined number of injured parties (see Polish Supreme Court ruling of 28 November 2012, file reference V KK 168/12, LEX No. 1235905).

In conclusion, the subject of protection of the crime of genocide should be the life or health of people, or groups of people, and the provisions on criminal liability for the aforementioned crime must protect groups of people from destruction due to the features that distinguish them from other groups of people. The subject of protection of the aforementioned legal regulations should be defined as «humanity», a group of people distinguished by features different from others. On the other hand, the life and health of a specific person should be treated as an individual subject of protection. On the other hand, it does not seem correct to define the subject of protection in the case of this crime as the right of groups of people to live with dignity, to maintain, profess and develop their separate existence, to cultivate traditions, to lead a lifestyle recognized as their own, because in this case it is about the biological existence of a distinct group of people, and not about the protection of their living conditions and appropriate rights in this respect.

Bibliography:

1. J. L. Panné, *Kilka uwag na temat genezy pojęcia «ludobójstwo»*, Pamięć i Sprawiedliwość 2007, nr 1.
2. A. Szpak, *Zbrodnie wojenne a zbrodnie przeciwko ludzkości w orzecznictwie międzynarodowych trybunałów karnych ad hoc (kryteria różnicowania)*, PiP 2012, nr 1.
3. K. Wierczyńska Karolina, *Hierarchia zbrodni w prawie międzynarodowym*, PiP 2016, nr 1.
4. A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, R. Wieruszewski, *Koncepcja Światowego Trybunału Praw Człowieka*, PiP 2011, nr 5.

BEHAVIOURS WITH CHARACTERISTICS OF THE CRIME OF GENOCIDE – SELECTED LEGAL AND THEORETICAL ISSUES

The subject of protection of legal regulations prohibiting under penalty the crime of genocide is generally humanity in the broad sense of its existence, human life and health, the public order established by international law, and finally the right of specific groups to live with dignity, to maintain, profess and develop their own separate existence, to cultivate traditions and lead a lifestyle recognized as their own. Genocide as such will be characterized by the conduct of the perpetrator consisting of a specific mental attitude expressed in the desire to exterminate a specific ethnic, racial, etc. group and persistence in these endeavors. A manifestation of such a mental attitude is an almost sadistic tendency to cause physical and mental suffering to another person by directly harming them, or by creating conditions in which they experience humiliation or shame as a result of attacking values that are particularly important to them (family life, health situation, social and national ties, etc.). The obviousness of committing such an act is determined on the basis of an analysis of the circumstances of a specific case. Such analysis should include the subject of the act, the type of attacked good, the time, place and manner of committing the act and its consequences. The aim is to include in the description all elements of the act that are important for the correct legal classification when examining the criminal liability of the perpetrator [1, pp. 127–152].

Behaviours that meet the criteria for recognizing it as genocide include, in particular, the murder of members of a protected group, causing serious harm to the health of members of a protected group, deliberately creating living conditions for members of a protected group that threaten them with biological destruction, or applying to members of a protected group means aimed at preventing births within the group or forcibly removing their children. It should be remembered that a murder does not have to involve a larger number of people in order to be defined as genocide, as killing just one person is sufficient if the perpetrator commits the act with the awareness that he or

she is participating in a broader plan to annihilate all or part of the protected group. Sometimes, in the case of genocide, causing a member of a protected group to commit suicide is also considered murder, if it was the result of the perpetrator's conduct (see the judgment of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia of 15 March 2002, file reference IT-97-25-T, case Prosecutor v. Krnojelac, www.icty.org). Moreover, in the light of international case law, it was recognized that a mental disorder caused by such conduct as the widespread use of torture, rape, or forcing to take narcotics may be classified as serious harm to health (see the judgment of the International Criminal Tribunal for Rwanda of 15 May 2003, file reference ICTR-97-20-T, case Prosecutor v. Semanza, www.unictir.irmct.org). In turn, creating «living conditions threatening biological destruction» of members of a protected group means depriving them of the means necessary for physical survival and may consist in depriving them of, among others, food, drinking water, clothing, shelter, medical assistance or forcing them to perform hard physical work (see the judgment of the International Criminal Tribunal for Rwanda of 2 September 1998, reference number ICTR-96-4-T, case Prosecutor v. Akayesu, www.unictir.irmct.org) [2, pp. 25–50].

The activities of «stopping births» – in technical or chemical terms – within the protected group proper to genocide and extermination include forced sterilization, forced abortion, prohibition of marriage of persons of reproductive age under threat of punishment or sexual separation or denial of medical care to pregnant women. The conditions for recognition as genocide will also be met by forced «taking away children» consisting in taking children away from parents or guardians using physical or psychological violence and transferring them from one ethnic group to another. With the exception of conduct consisting in forced transfer of children, which forces the perpetrator to be active, the crime of genocide may be committed both in the form of action and omission. Importantly – the crime of genocide may be committed both during war and peace [3, pp. 49–68].

It is worth noting that creating living conditions that threaten the biological (existential) destruction of a group may consist, for example, in not providing adequate hygienic and health conditions for living in a given territory (including starvation, deprivation of basic medical care, clothing, torture, etc.), in concentrating a large number of people in a small area, limiting the supply of food and access to drinking water, or depriving them of medical care. Extinction should be perceived as a set of behaviors leading to the extinction

of an entire group or its part. It should be emphasized that this does not mean depriving such a group of its cultural, religious, etc. distinctiveness, but rather its destruction on the biological – life level, e.g. by resettling such groups to areas with a very harsh or unhealthy climate [3, pp. 49–68].

In conclusion, the behaviors that will meet the criteria for recognizing them as genocide and the desire to exterminate a specific group of people are, in particular, systematic terrorization of the inhabitants of occupied territories during an armed conflict, murder and torture of civilians, tormenting and imprisoning them without conducting court proceedings, shooting, hanging, gassing, starving, gathering large numbers of people in a completely insufficient space, systematic malnutrition, systematic forcing to work beyond the workers' strength, insufficient surgical and medical assistance, kicking, beatings, acts of brutality and all kinds of torture, including burning with a red-hot iron, pulling out fingernails and performing medical experiments through operations on living people and in other ways. One may wonder whether such actions – if they coincide with the above behaviours – will also include hindering religious practices, persecuting the clergy and religious orders or expropriating church property without reason or legal basis [4, pp. 43–58]. In order to constitute a crime of genocide, it will generally not be necessary for the perpetrator to directly inflict physical or psychological harm on the injured parties, although as such it will require the existence of wilful guilt on the part of the perpetrator in direct intent. However, this intent should be examined in relation to the causative act itself, and not to the will of the perpetrator to inflict pain or suffering on another person, because such pain or suffering is of an objectified nature and its actual existence is independent of whether the perpetrator directly inflicted them. In the case of genocide, this is of particular importance.

Bibliography:

1. J. Kłos, *Ludobójstwo – czyli zbrodnia, której nie ma*, ZNKUL 2018, vol. 61, nr 3.
2. K. Głowacka, *Ludobójstwo w Rwandzie i jego polityczne konsekwencje*, Poliarchia 2015, vol. 4, nr 1.
3. L. Nijakowski, *Cień XX wieku. Możliwość ochrony ludności cywilnej w czasie czystek etnicznych i ludobójstw*, Bezpieczeństwo i Ochrona. Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa i Ochrony 2008, nr 1–2.
4. A. Czuryżkiewicz, *Różne oblicza ludobójstwa w dobie dwóch totalitaryzmów – narodowego socjalizmu i komunizmu*, *Obronność. Zeszyty Naukowe* 2016, vol. 18, nr 2.

INTERNATIONAL ORGANISATIONS IN THE SECURITY AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICT ZONES

1. The Role of International Organizations in Ensuring Security and Protecting Human Rights in Armed Conflict Zones

The contemporary world faces numerous armed conflicts that affect the lives of millions of people. In response to these challenges, international organizations play a crucial role in ensuring security and protecting human rights in conflict zones. Organizations such as the United Nations (UN), the North Atlantic Treaty Organization (NATO), the International Committee of the Red Cross (ICRC), and numerous non-governmental organizations (NGOs) implement actions aimed at mitigating the effects of conflicts and protecting civilians.

The Role of the UN in Ensuring Security and Protecting Human Rights

The UN is one of the most important international organizations, whose aim is to maintain international peace and security. The UN Security Council has the mandate to make decisions on peacekeeping missions, which are a key element of UN activities in armed conflict zones. UN peacekeeping missions aim to monitor ceasefires, protect civilians, and support peace processes [UN, 2020, p. 45]. An example is the UN mission in South Sudan (UNMISS), aimed at protecting civilians and supporting peace and stability in the region [UNMISS, 2018, p. 22].

2. NATO and Regional Security

NATO is a military organization that plays a significant role in ensuring security in conflict regions. NATO's activities include both defensive and stabilization operations. NATO conducts training missions, logistical support, and military actions aimed at neutralizing threats to the security of its members and stabilizing conflict-affected regions [NATO, 2019, p. 67]. An example is the mission in Afghanistan, where NATO supported Afghan security forces in fighting terrorism and aimed to create stable state structures [ISAF, 2012, p. 34].

3. The International Committee of the Red Cross (ICRC) and Humanitarian Aid

The ICRC is one of the most recognizable humanitarian organizations worldwide, aimed at protecting and assisting victims of armed conflicts. The ICRC provides medical aid, food, and shelter for those affected by conflict. This organization also monitors compliance with international humanitarian law by the parties to the conflict [ICRC, 2021, p. 89]. An example of the ICRC's work is their involvement in the Syrian conflict, where they provided humanitarian and medical assistance in the most affected regions [ICRC, 2019, p. 56].

4. The Role of Non-Governmental Organizations (NGOs)

Non-governmental organizations play a crucial role in monitoring and documenting human rights violations in conflict zones. NGOs conduct campaigns for human rights protection, offer legal support, and assist in the education and reintegration of conflict victims [Amnesty International, 2022, p. 12]. An example is the work of Amnesty International, which documents human rights violations and conducts campaigns to draw the international community's attention to these issues [Human Rights Watch, 2020, p. 23].

5. Challenges and Limitations of International Organizations' Activities

The activities of international organizations in armed conflict zones face many challenges and limitations. Lack of access to certain areas, security threats, and lack of cooperation from governments and armed groups are serious obstacles to the implementation of missions. Additionally, there is often a shortage of sufficient financial and logistical resources to effectively carry out actions on a large scale [UNHCR, 2018, p. 78].

6. Conclusions

International organizations play an indispensable role in ensuring security and protecting human rights in armed conflict zones. Through coordination of humanitarian actions, monitoring compliance with law, and conducting military operations, these organizations aim to mitigate the effects of conflicts and promote peace. Their activities are essential for the protection of civilians and the support of long-term stability in conflict-affected regions.

In conclusion

The efforts of international organizations are indispensable in mitigating the impacts of armed conflicts and ensuring the protection of human rights. Their coordinated actions are fundamental in promoting peace, stability, and the well-being of affected populations.

Bibliography:

1. UN, *United Nations Peacekeeping Operations*. United Nations, 2020.
2. UNMISS, *South Sudan Mission Report*. United Nations, 2018.
3. NATO, *NATO Operations and Missions*. NATO, 2019.
4. ISAF, *Final Report on the Mission in Afghanistan*. NATO, 2012.
5. ICRC, *Syria Crisis Report*. ICRC, 2019.
6. Amnesty International, *Annual Report 2022*. Amnesty International, 2022.
7. Human Rights Watch, *World Report 2020*. Human Rights Watch, 2020.
8. UNHCR, *Challenges in Humanitarian Assistance*. UNHCR, 2018.
9. ICRC, *Annual Report 2021*. ICRC, 2021.

GENOCIDE AS A LEGAL AND SOCIAL FACT

The crime of murder is the most serious of all crimes known to mankind, not only in modern times, but also in the past. The term «genocide» was introduced by Rafał Lemkin, a lawyer of Jewish origin born in the Grodno region, one of the most eminent Polish jurists [1, p.69], [2, p.70].

According to Lemkin, «genocide» is the destruction of a nation or ethnic group [3, p.79]. Today, no one questions the meaning of this term in criminal law, both domestic and international. Genocide is one of the war crimes and no one has any doubts about it today [4]. Prosecuting the perpetrators of this crime is the duty of every civilized state, every nation that respects the human right to life. Jan Kłós emphasizes that genocide is always «ideologically motivated» [5, p. 128]. It is difficult to disagree with this thesis, bearing in mind the crimes committed by the Germans against Jews, Poles and Roma during World War II. It is difficult to disagree with the fact that took place during the war mentioned above, but also with other acts of genocide recorded in history and those that are taking place in Ukraine after Russia's aggression in 2022. Mass killings based on ideology always bear the hallmarks of genocide. What matters here is not the number of victims, but the purpose of the perpetrator's actions. This was the case during World War II in the German-occupied territories of Poland and other countries. The ideology, in which violence, domination over others and hatred towards other nations was a key element, became a mechanism for the planned elimination of representatives of other nations. Genocide, as already emphasized, is not a new phenomenon. The literature indicates cases of this crime in the past. In 1921, Talal Pasha was shot in Berlin, responsible for the genocide of over a million Armenians that took place in 1915 [1, p. 70]. The reason for the crime was their confession. In Namibia, «on October 2, 1904, General von Trotha delivered the so-called the Osombo zo Windimbe Proclamation, which went down in history as an extermination order (Vernichtungsbefehl). The general announced not only further pacification of the insurgents, but also ordered his soldiers to shoot every Herero, regardless of gender and age, who finds himself on the territory under German control. Moreover, the military plan assumed pushing the rebellious tribes into the Kalahari desert, which led

to the death of tens of thousands of people in a short time due to hunger and thirst» [6, p.2]. According to B. Rudawski, concentration camps in German South-West Africa operated until 1908, and the genocidal policy of the Germans cost the lives of 60,000 to 100,000 people in the years 1904–1908. people, of which the losses among the Herero tribe reached up to 80% of their population [6, p.2].

At this point it is impossible not to recall that this method of behavior by the Germans was repeated during World War II in Poland. Jacek Surzyn described the Holocaust as a unique genocide, which was the extermination of Jews during World War II [7]. Although there are still debates and disputes about the source of the Holocaust, there is no doubt about its effects. It is widely believed that the German genocide of Jews, Poles and Roma had an ideological basis, which is difficult to deny, primarily resulting from Hitler's views, which regarded other nations as subhuman species. Bogusław Gogol emphasizes that «propaganda has always accompanied genocide, usually preceded genocidal orders, was a tool creating the ground for massacres, showing a distorted image of future victims, strengthening the criminal motivations of the perpetrators, and the indifferent attitudes of witnesses of massacres» [8, p. 23]. It is impossible to deny this, because materials constituting evidence in this matter have survived to this day (including Hitler's speeches immortalized on film tapes). After the end of World War II, it seemed that genocide would never happen again, which, as it later turned out, was only a wish or perhaps a naive belief. The Balkan conflict, as the war in former Yugoslavia is often called, was remembered in history with thousands of victims. Agnieszka Wojciechowska writes about the sentencing of Radovan Karadzic (March 24, 2016) by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia for attacks on civilians, extermination of the population and mass murders (he was found guilty, among others, of genocide in the Srebrenica region in 1995) [9, p. 59]. At this point, it is worth recalling the definition of genocide present in Polish literature, namely «the crime of genocide is any act committed with the intention of destroying, in whole or in part, national, ethnic, racial and religious groups: murder of family members, causing serious bodily injury or disorder of the mental health of members of the group, deliberately creating for members of the group living conditions designed to cause their total or partial physical destruction, applying measures aimed at suspension of births within a group, forced transfer of children of members from one group to another group» [10, p. 463]. It is

not without reason that I mentioned this definition here, because in my opinion it fully reflects the essence of genocide of specific social and national groups, ethnic. This understanding of the crime in question is complete and exhaustive because it includes all possible forms of the perpetrator's behavior that took place in the past, but also in the present. I mean the war in Ukraine, where soldiers of the Russian Federation committed genocide against the civilian population (Ukrainians). In 1954, Rafał Lemkin spoke «about Soviet genocide. In 1956, he supported a draft UN resolution condemning the Soviet Union for suppressing the Hungarian uprising. He also referred to the kidnapping of thousands of Greek children by communist guerrillas in order to turn them into communists, which he saw as the implementation of Article II point e of the Genocide Convention (forced transfer of children of group members to another group)» [11, p. 142]. 70 years have passed since Lamkin's statement. Nothing has changed the Russian mentality. Russia, as before, is aggressive towards other countries, claiming the right to rule over other nations. The crimes of genocide committed by Russians are nothing new. They always murdered those who fought against imperialism, dictatorship and domination over others. No one in Poland forgets the Katyn massacre. Hundreds of Polish officers, policemen and scientists were murdered by being shot in the back of the head. The bodies were buried in the Katyn forest, but not only there. [12, pp. 32–51].

During the exhumation, it was found that some of the victims had their hands tied. It is hard not to notice the identical behavior of Russian murderers towards the civilian population of Ukraine after the attack in February 2022. Photos from Bucza have spread around the world and do not need to be interpreted. Genocide has become a fact again, as before in other regions of the world in the 20th and 21st centuries. No legal regulations or sanctions will eliminate man's aggression against man. Prosecuting and punishing perpetrators of genocide is the duty of every civilized state. Hate, the desire to dominate others, killing people just because they are of a different nationality, religion or skin color is not normal human behavior. Only degenerate individuals are capable of such acts. They should be isolated for the rest of their lives under the law.

Bibliography:

1. McFarland, S., Hamer, K. (2016). Jak ludobójstwo zostało uznane za zbrodnię–dziedzictwo Rafała Lemkina. *Civitas et Lex*, (2 (10), s. 69–85.

2. Spychalska A. , *Rafał Lemkin – twórca pojęcia «ludobójstwo»*, «Acta Erasiana», (red).
3. M. Sadowski, M. Szymaniec, t. 2, Wrocław 2012, s. 157–171
4. 3. Lemkin R. , *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law 1944).
5. Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. [Dz.U. 2003, Nr 78, poz.708].
6. Kłós, J. (2018). Ludobójstwo – czyli zbrodnia, której nie ma .*Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, 61(3), 127–152.
7. Rudawski, B. (2017). Ludobójstwo w Namibii. Niemiecki rozrachunek z kolonialną przeszłością. *Biuletyn Instytutu Zachodniego*, 291, 1–5.
8. Surzyn, J. (2020). Holokaust jako ludobójstwo wyjątkowe. *Narracje o Zagładzie*, (6), 61–79.
9. Gogol, B. (2019, March). Obrazy wroga. Propaganda a ludobójstwo w XX wieku na wybranych przykładach, garść refleksji. In *Colloquium* (Vol. 11, No. 1, pp. 23–58).
10. Wojciechowska A. 40 lat dla Radovana Karadžicia za zbrodnie w Bośni i Hercegowinie, i co dalej? Społeczne konsekwencje bośniackiej wojny. *Biuletyn Analiz Centrum Inicjatyw Międzynarodowych*, 55.
11. Białocerkiewicz J. , *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu* ,Toruń 2007.
12. Lemkin R. (2022). Sowieckie ludobójstwo na Ukrainie. *Głos Prawa. Przegląd Prawniczy Allerhanda*, 5(1 (9), 141–148 [tłumaczenie Janusz Kanimir]
13. Persak, K. Ekshumacje katyńskie. Prace archeologiczno-ekshumacyjne w Charkowie, Katyniu i Miednoje w latach 1991–1996 i ich wyniki (w:) *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 2010, nr 4.

Галина Авдєєва

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник*

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса*

Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ АКТИВ ГЕНОЦИДУ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ПРОТИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

На початку повномасштабного вторгнення рф в Україну (у квітні 2022 р.) Верховна Рада України ухвалила Заяву «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», в якій дії, вчинені збройними силами рф та її політичним і військовим керівництвом під час останньої фази збройної агресії Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, визнано геноцидом українського народу. В цій заяві міститься звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, урядів та парламентів іноземних держав щодо визнання дій рф геноцидними щодо українського народу. Парламенти Естонії, Латвії, Польщі та Канади підтримали цю Заяву і визнали дії росії в Україні геноцидом.

В ст. 2 «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» (1948 р.) визначено геноцид як дії, здійснювані «з наміром повністю або частково знищити національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку». Такими діями є: вбивство членів цієї групи; нанесення тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам такої групи; навмисне створення членам групи життєвих умов, які розраховані на повне або часткове знищення групи; дії, розраховані на унеможливлення народження дітей в середовищі групи; насильницька передача дітей цієї групи іншій групі.

Наразі міжнародна спільнота визнає скоєння рф лише двох категорій міжнародних злочинів проти України – воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Злочини геноциду є єдиною категорією міжнародних злочинів, ключовим моментом яких є наявність **спеціального наміру** держави-агресора знищити повністю або частково певну національну,

етнічну, расову чи релігійну групу людей. Доказування наявності такого наміру РФ викликає певні труднощі, однією з яких є визнання допустимими і достовірними цифрові відеозаписи численних публічних заяв президента РФ та інших посадових осіб, рішення органів влади країни-агресора на підтримку та виконання цих заяв, які свідчать про існування офіційної політики російської держави щодо невизнання права українського народу на самоідентифікацію, самовизначення і, як наслідок, на існування. Джерелами доказів злочинів геноциду також слугують цифрові фотознімки і відеозаписи фактів вбивств і катувань мирних громадян України через їхню належність до української національної групи та використання української мови.

Сучасні цифрові технології забезпечують фіксацію, накопичення, систематизацію, зберігання і аналіз інформації, яка може слугувати доказами при розслідуванні злочинів геноциду. Зокрема, за ініціативою Президента України Володимира Зеленського для збирання, систематизації та оприлюднення верифікованої інформації про воєнних злочинців РФ та їхні злочини, скоєні на території України, створена база даних «Книга катів українського народу». Цей інформаційний ресурс постійно поповнюється і використовується правоохоронними органами та міжнародними судами для розслідування воєнних злочинів.

Електронний реєстр геномної інформації людини використовується для ідентифікації осіб (живих і загиблих). Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, допомагає встановити їх долю та полегшити розшук. Аналітичний додаток «Воєнні злочинці РФ» є важливим інструментом для дослідження та аналізу даних про російських воєнних, які брали участь в актах геноциду українського народу. Даний застосунок дозволяє встановити географічне розташування ворожих сил та видів військ, встановити особи військових керівників та ін. важливу інформацію. Він може бути корисним для журналістів, експертів оборонної сфери, спеціалістів з розвідки на основі відкритих джерел (OSINT), представників військового командування та правоохоронних органів.

На сьогодні в Україні та в інших країнах функціонують декілька платформ для фіксації злочинів, скоєних російськими військовими проти цивільного населення України. Для захисту та представництва України в Європейському суді з прав людини та Міжнародному суді ООН створена міжурядова платформа для збирання та аналізу інформації про порушення прав людини військовими РФ.

Офіс Генерального прокурора України спільно з компанією «IT Defends» створили національну платформу WarCrimes.gov.ua, призначену для документування воєнних злочинів та злочинів геноциду, вчинених російською федерацією в Україні.

Міністерство внутрішніх справ України спільно з корпорацією Google розробили механізм «оцифрування» зруйнованих армією рф українських міст і пам'яток архітектури. Це допомагає оцінити масштаби руйнувань та встановити обсяг матеріальних збитків.

Служба безпеки України в додатку Telegram запустила бот @russian_war_tribunal_bot та надала адресу електронної пошти tribunal.2022.02.24@gmail.com.ua, на які від фізичних осіб надходять відомості про злочини російських окупантів на території України. Ця інформація аналізується, систематизується і розміщується в цифровій базі даних.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини збирає інформацію щодо злочинів військових росії в Україні за допомогою боту в Telegram @stop_ru_aggression_bot.

Важливим у розслідуванні злочинів геноциду є створення і зберігання цифрових моделей місця злочину з використанням 3D-лазерного сканування та 3D-картографування, особливо – у разі неможливості безпосередньо здійснити огляд місця події (зокрема при розгляді справ в міжнародних судах). Це дозволяє на будь-якому етапі розслідування детально дослідити місце злочину та порівняти його ознаки з іншими доказами.

Міжнародна організація Global Rights Compliance (заснована в Гаазі) з метою посилення дотримання міжнародного права шляхом його інноваційного застосування видало «Керівництво з базових стандартів розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні», в якому особливу увагу приділено використанню цифрової інформації у розслідуванні воєнних та інших міжнародних злочинів. У виданні наведено характеристику та порядок фіксації таких видів інформації у цифровому вигляді: фотографічної або відеоінформації, зокрема, отриманої під час фіксації місця події; інформації, вилученої з електронного пристрою (наприклад, телефону, ноутбука або камери); інформації, виявленої на місці злочину або такій, яка належить померлому потерпілому або ймовірному підозрюваному; інформації, отриманої від третіх осіб (наприклад, свідків) та ін.

Цифрова інформація може слугувати доказами при розслідуванні злочинів геноциду лише за умови її відповідності критеріям оцінки доказів (допустимість, належність, достовірність і достатність).

Допустимість цифрових доказів при розслідуванні злочинів геноциду є важливим питанням у сфері кримінального правосуддя. Питання допустимості, належності і достовірності цифрових доказів, які можуть підтвердити або спростувати певні дії росіян, часто вирішуються шляхом дослідження метаданих цифрових записів. Метадані також містять важливу інформацію про дату, час, місце зйомки та ін. ознаки, які можуть допомогти в розслідуванні. Для встановлення автентичності (справжності) відео- або звукозапису залучаються судові експерти.

Українські правоохоронні органи під час розслідування актів геноциду і воєнних злочинів також активно використовують цифрову інформацію з відкритих джерел. Вона може слугувати як доказова база для встановлення фактів злочинів геноциду, для ідентифікації злочинців і потерпілих, для розшуку зниклих без вісті осіб та ін.

Використання цифрових доказів є потужним інструментом для підвищення якості та ефективності розслідування злочинів геноциду. Документування слідчих дій і фіксація доказів супроводжується цифровими фотозйомкою, аудіо- та відеозаписом, а метадані цифрових файлів на будь-якому етапі кримінального провадження дозволяють підтвердити їх автентичність та процесуальну значущість.

Правоохоронні органи України ретельно збирають цифрові докази злочинів геноциду для подальшого подання позовів до Міжнародного кримінального суду та Міжнародного суду ООН.

Владислава Батиргарєєва

*доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права»
НАПрН України,
м. Київ, Україна*

ДО КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЙНОГО «ФОНУ» ЯВИЩА ГЕНОЦИДУ

У ХХІ столітті завдяки широкому запровадженню інформаційно-комунікаційних технологій практично будь-яка подія за лічені хвилини набуває широко розголосу. Поширення інформації про злочинні явища, а тим більше за наявності багатьох потерпілих, як правило, не є виключенням, якщо не йдеться про країни «крайнього» тоталітарного режиму, інформація щодо подій в яких поширюється із певною затримкою. Геноцид, без сумніву, належить до таких видів злочинності, інформація про які набуває максимального розголосу протягом незначного часу.

Термін «геноцид» в науково-практичному контексті, як відомо, вперше застосував польський юрист Рафаель Лемкін. Він розробив цей термін ще в далекому 1944 році частково у відповідь нацистській політиці систематичного винищення євреїв під час Голокосту, а так само у відповідь на попередні в історії випадки цілеспрямованого винищення великих груп людей. Слово «геноцид» (від грец. γένος – рід, плем'я та лат. caedo – вбиваю) буквально означає «вбивство раси або племені». Власне, з цього часу починається історія правової оцінки явища геноциду, а, отже, й інформаційного супроводу всіх випадків масового знищення представників певних соціальних прошарків або груп населення.

У 1946 році Генеральною Асамблеєю ООН приймається резолюція під назвою «Злочин геноциду», в якій чітко наголошено, що геноцид є злочином, який порушує норми міжнародного права; і що цивілізований світ засуджує його, адже геноцид на протязі всієї своєї історії спричиняв великі втрати людству. Це твердження стало своєрідним посилом світу про неприпустимість фактів цілеспрямованого знуцання з цілих народів, націй, етносів, груп та намір цивілізованого суспільства завжди дбати про упередження подібних випадків у майбутньому. Ще через два роки у грудні 1948 р., приймається Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. І в цьому документі зазначений вище

посил набуває конкретних абрисів, адже у ст. 1 Конвенції робиться заява, що геноцид незалежно від того, чи відбувається він у мирний або воєнний час, є злочином, що порушує норми міжнародного права і проти якого держави зобов'язуються вживати заходів попередження і карати за його здійснення [1].

Незважаючи на зусилля світової спільноти, випадки геноциду не припиняються й дотепер. Як і тоді, коли розроблялася зазначена Конвенція, час прийняття якої збігся, до речі, з Голодомором в Україні 1946–1947 рр., так і зараз наша країна переживає чергову хвилю геноциду українського народу з боку російського агресора. Як геноцид слід кваліфікувати масові вбивства і катування українських громадян в Бучі, Ірпені, Гостомелю, на харківській Ізюмщині, повне знищення Маріуполя, Вовчанська, Бахмута, систематичні обстріли Харківщини, Дніпропетровщини, Херсонщини, Київщини та інших регіонів України; руйнування об'єктів критичної інфраструктури, у тому числі об'єктів української енергетики.

Зазначені діяння потребують поглибленого кримінологічного аналізу не лише з позиції кількісно-якісних показників свого прояву, а й з огляду на той резонанс, що знаходить свій відбиток в інфопросторі. При цьому одразу зазначимо, що ті чи інші спільноти можуть бути як обуреними від знання про такі випадки, так й введеними в обману внаслідок цілеспрямованого викривлення, маскування та ін. правди про геноцид. У цій публікації ми зробимо акцент на тому виді й засобах розголосу інформації про аналізовані події, що мають за своїм змістом і спрямованістю негативний контент, котрий не сприяє встановленню історичної правди та торжеству справедливості.

Отже, на кожному етапі здійснення геноциду – від підготовки до заперечення такого факту після його завершення – ключове значення має певна інформаційна складова, що супроводжує подібні діяння. Цю складову можна назвати інформаційним «фоном» геноциду. Під інформаційним «фоном» геноциду слід розуміти створення, поширення та використання інформації для виправдання, приховування, маніпуляції громадською думкою або навіть сприяння геноциду. Зауважимо, що тут не йдеться про кримінально-правову оцінку одного з найтяжчих злочинів проти людства, оскільки головний акцент робиться, повторимося, на піднесенні певних подій громадськості через використання цілої низки «інструментів» та важелів тими, хто зацікавлений у метаморфозі трагічних за своєю сутністю подій.

Із позиції кримінологічної науки ключові аспекти інформаційного «фону» геноциду, що допомагають краще розуміти метаморфозну природу цього явища та вжити спробу запропонувати заходи протидії йому, полягають у такому.

Сили, що причетні до вчинення геноциду, намагаються відвести увагу широкої громадськості від фактів власної геноцидальної політики насамперед за допомогою мови ненависті. Із цією метою цілеспрямовано поширюються наративи і фейки, яка дегуманізують та демонізують певну групу людей, представляючи їх «ворогами», «загрозою», «прямою небезпекою», «злом», «причиною всіх бід» або такими, що є «менш вартісними». Так, під час геноциду вірмен (1915–1923 рр.) Османська імперія поширювала наративи, що вірмени є «зрадниками» і «загрозою безпеці», водночас використовуючи цензуру для приховування насильства. У період Голокосту євреїв (1939–1945 рр.) нацистська Німеччина активно поширювала антисемітську пропаганду через плакати, газети та кіно, намагаючись дегуманізувати євреїв та представляючи їх як «паразитів» або «ворогів німецького народу».

У наш час для підбурювання ненависті та «мобілізації» населення на боротьбу з негодними (сучасний прообраз «хрестових походів») використовуються медіа у широкому сенсі слова (телебачення, радіо, Інтернет-ресурси, мобільна телефонія та ін.). Серед зазначених інструментів слід згадати ще й відверту пропаганду й маніпуляції суспільною свідомістю, адже владі чи іншим зацікавленим у проведенні геноцидальної політики групам потрібно легітимізувати своє насильство. Для створення негативного образу жертви геноциду, що виявляється своєрідним тригером в ситуації неможливості подальшого «співіснування із цим злом», використовуються звичайні прийоми – поширення спотворених фактів або неправдивих історичних наративів.

Доповнює описану ситуацію створення відповідного «фону» в інформпросторі цензура та контроль над інформацією. Так, забороняється доступ до незалежних джерел інформації, що призводить до монополізації інформаційного простору, відбувається переслідування правозахисників і незалежних журналістів, які намагаються висвітлювати правду.

З позиції кримінологічного аналізу сучасних інформаційних технологій впливу на людську свідомість уявляється важливим знання про те, як суспільство підготовлюють до насильства. Отже, підготовка суспільства до насильства передбачає послідовне й систематичне «підживлення»

останнього ідеями, що виправдовують дискримінацію та масові репресії. Як у цьому зв'язку не згадати про відомий ефект під назвою «вікно Овертона»? Крім того, для ескалації «потрібної» ворожнечі використовується мікст історичних, релігійних, націоналістичних і навіть міфологічних аргументів.

Цікаво так само зупинитися на феномені заперечення геноциду. Так, після здійснення геноциду використовуються знов такі дезінформація та маніпуляції, щоб спростувати факти геноциду або принаймні зменшити масштаби трагедії, звинувативши в цьому самих жертв. На цьому етапі у створенні відповідного інформаційного «фону» неабияку роль відіграє державна пропаганда країни-агресорки чи країн-агресорів у формуванні спотвореної історичної пам'яті. Водночас слід зазначити, що поширеним методом приховування правда за минулих часів була заборона навіть згадувати про факти геноциду. Така політика, наприклад, мала місце під час сталінізму: для приховування кількості померлих під час Голодомору в Україні (1932–1933 рр.) радянська влада забороняла будь-які згадки про нього. У теперішній час повний «штиль» інфопростору з питань геноциду відійшов у минуле, адже інфовакуум у випадках вчинення злочину геноциду просто не уявляється можливим.

Наприкінці зазначимо, що інформаційний «фон» є невід'ємною частиною явища геноциду. Тому важливо не лише виявляти та документувати аналізований злочин, а й викривати механізми інформаційного впливу, що йому сприяють. На це мають звернути увагу сучасні кримінологічні дослідження.

Використана література:

1. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

Віталій Журавель

*аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПРОТИДІЇ ГЕНОЦИДУ

Викриття й дослідження злочинів минулого тоталітарного режиму проти українського народу є ключовою передумовою для відновлення історичної справедливості та забезпечення подальшого демократичного розвитку України. Водночас знання про подібні злочини, які виявилися наслідком проведення радянською владою геноцидальної політики на території нашої держави у ХХ ст., дає розуміння масштабів трагедій, спричинених тоталітаризмом. Особливого значення це набуває в умовах нинішньої агресивної війни, розв'язаної росією, котра прагне знищити українську державність і національну ідентичність задля реалізації імперських зазіхань на новому вітку історії. У цьому зв'язку не можна не погодитися з висловом, що новітнім «інструментом» геноцидальної політики стосовно українського народу з боку рф є, у тому числі, й цілеспрямоване знищення об'єктів критичної інфраструктури, насамперед об'єктів української енергетики [1, с. 153], що має своїм наслідком створення непридатних для існування людини умов. Подібні дії, безсумнівно, вказують на наявність такої форми геноциду, яка згідно з п. «с» Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього відповідає навмисному створенню для будь-якої групи <населення> таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове її фізичне знищення [2]. Це положення відтворюється й у ч. 1 ст. 408 КК України (Геноцид), в якій якраз йдеться про створення життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове фізичне знищення групи населення.

Вивчення й оприлюднення історичної правди, а так само повне й об'єктивне висвітлення подій сьогодення допомагає не лише відновити справедливість, а й зміцнити національну свідомість, консолідувати суспільство та запобігти повторенню геноциду проти українців у теперішній час та в майбутньому. Оскільки реалізація цього складного завдання передбачає опрацювання системи заходів, спрямованих на недо-

пущення «реваншу» геноцидальної політики РФ на українських землях, то кримінологічні дослідження явища геноциду дедалі набуватимуть неабиякого значення.

Як відомо, сьогодні у царині кримінології під час розробки стратегій запобігання тим чи іншим видам злочинів чільне місце стало відводитися прогресивним методам і новаторським методикам впливу на ту деструкцію, якою, без сумніву, виступає злочинність. У цьому плані використання технологій штучного інтелекту й спеціальних знань у протидії геноциду є перспективним напрямом, що об'єднує можливості аналізу великих обсягів даних, моделювання й прогнозування загроз, а так само забезпечує оперативну реакцію на виявлені загрози та факти, що можуть свідчити про вчинення злочину геноциду. Таким чином, зазначені технології вже починають відігравати значну роль у ранньому запобіганні масових злочинів та моніторингу потенційних кризових ситуацій. Як справедливо зазначають В. М. Шевчук та Г. К. Авдєєва, в реаліях російської військової агресії інструменти штучного інтелекту істотно сприяють виявленню, розкриттю та розслідуванню воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду [3, с. 491].

Можливі заходи запобігання геноциду з використанням технологій штучного інтелекту доцільно згрупувати у кілька стратегічних напрямів, що відбивають логіку системи протидії такому вкрай небезпечному явищу, а так само суспільно небезпечним діям, що є супутніми геноцидальним проявам (ворожа пропаганда, дезінформація, глорифікація, злочини агресії та воєнні злочини тощо).

Перший такий напрям нами позначений, як *моніторинг соціальних медіа та аналіз риторики ненависті*. Серед конкретних заходів цього напрямку, реалізація яких стає можливою за допомогою застосування зазначених технологій, доцільно виділити такі з них:

а) ідентифікація загроз, котрі можуть виявлятися своєрідною передтечою геноциду. У таких випадках штучний інтелект здатний аналізувати мільйони розмірених у соціальних мережах матеріалів (постів, дописів, так званих реакцій, фейкових новин тощо), в яких міститься риторика ненависті, мова ворожнечі, заклики до насильства і що може сприяти ескалації та загостренню політичних, національних, міжнародних, міжконфесійних й інших конфліктів, а так само сигналізувати про підготовку до вчинення геноциду;

б) аналіз трендів, які є ідеологічним підґрунтям (нарративами) дій геноцидальної спрямованості у широкому смислі цього слова. Виявляючи такий тренд за допомогою використання алгоритмів машинного навчання, можна відстежувати, в який спосіб і наскільки швидко поширюються агресивні настрої, та ідентифікувати «зони» можливого психологічного й фізичного насильства;

в) прогнозування конфліктів. Аналізуючи тексти та висловлювання, штучний інтелект може виявляти події, які передують геноциду (як-от: дегуманізація або стигматизація окремих груп населення чи жителів певних регіонів) та робити сценарні прогнози щодо можливого розвитку ситуації.

Заходи другого напрямку використання технологій штучного інтелекту під час протидії геноциду нами поєднанні у групу під назвою «*аналіз великих обсягів даних*». До цієї групи доцільно віднести принаймні такі заходи:

а) розпізнавання злочинної діяльності. Наприклад, дані супутникових знімків дозволяють виявляти масові поховання або руйнування населених пунктів, характерні для геноциду, переміщення збройних формувань, що може вказувати на майбутні напади на мирне населення, тощо;

б) виявлення потоків біженців і в цілому ситуацій гуманітарних криз. За допомогою штучного інтелекту стає можливим аналіз даних із мобільних пристроїв, соціальних мереж та супутників для виявлення масового переміщення людей, що може свідчити про насильницькі дії або майбутні злочини геноцидальної політики агресора. Є, наприклад, широко відомим факт про те, що у Сирії такі дані не один раз використовувалися для попередження гуманітарних катастроф;

в) створення баз даних злочинців. Технології штучного інтелекту допомагають, наприклад, ідентифікувати організаторів і виконавців масових злочинів через аналіз цифрових слідів, таких як телефонні дзвінки та повідомлення, фінансові транзакції для фінансування збройних угруповань, причетних до геноциду або інших масових порушень прав людини, та ін.;

г) збір й аналіз свідчень жертв та очевидців злочину геноциду. Сьгодні системи обробки штучним інтелектом природної мови (*neuro-linguistic programming*) допомагають аналізувати десятки тисяч свідчень жертв і очевидців для виявлення патернів порушень – схем викрадення

людей, способів катувань, вбивств, депортації, сексуального насильства та ін.

Третій напрям протидії геноциду із залученням до цієї діяльності технологій штучного інтелекту об'єднує заходи, пов'язані з *автоматизацією розслідування* цих діянь:

а) збір доказів. Відповідні технології дозволяють ефективніше збирати, документувати та структурувати факти порушень прав людини, а так само зберігати докази злочинів геноциду, які згодом будуть використані у міжнародних судах, таких як Міжнародний кримінальний суд. Так само вони дозволяють автоматично викласти послідовність подій із використанням різних джерел (фото-, відеосвідчення), а так само встановити взаємозв'язки між різними доказами, наприклад, прив'язуючи ті чи інші свідчення до місць злочинів або підозрюваних осіб;

б) ідентифікація жертв, підозрюваних і свідків. Аналіз ДНК або цифрових зображень за допомогою технологій штучного інтелекту може пришвидшити ідентифікацію загиблих, сприяючи відновленню справедливості. У свою чергу, аналіз відео- та фотоматеріалів, які були зняті на місцях вчинення воєнних злочинів, може допомогти в ідентифікації підозрюваних та свідків [3, с. 494].

Нарешті, ще один напрям використання можливостей штучного інтелекту під час протидії геноциду представлений *заходами суто запобіжного характеру*:

а) виявлення й раннє запобігання геноциду. Сутність таких заходів вбачається в безперервному моніторингу геополітичної ситуації, аналізі історичних прецедентів та сучасних подій, встановленні паралелей і взаємозв'язків;

б) рефлексія на випадки геноциду в реальному часі. Технології штучного інтелекту дозволяють урядам і міжнародним організаціям швидко реагувати на загострення конфліктів, що загрожують масовим насильством, координуючи евакуацію населення та втручання в ситуацію миротворців.

Таким чином, технології штучного інтелекту здатні значно підвищити ефективність дій як національних правоохоронних органів, так й міжнародних інституцій у запобіганні геноциду, але при цьому слід пам'ятати, що використання подібних технологій вимагає неухильного дотримання прав людини.

Список літератури:

1. Батиргареева В. С. Blackout і фейки російської пропаганди: кримінологічний погляд на проблему симбіозу. *Інформація і право*. № 2(45)/2023. С. 153–162
2. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: approved and proposed for signature and ratification or accession by General Assembly resolution 260 A (III) of 9 December 1948. URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/unga/1948/en/13495>.
3. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В. А. Журавель (співголова), Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка та ін.; Нац. акад. прав. наук України. Харків: Право, 2023. 902 с.

Марієтта Канустіна

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, м. Харків, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ГЕНОЦИДУ

З перших днів повномасштабного вторгнення на Україну російські війська вчиняють дії, спрямовані на знищення українського народу. Це й авіа удари по цивільній інфраструктурі міст та селищ, масові вбивства мирного населення, звалтування, катування цивільних та полонених, викрадення активістів, волонтерів, журналістів, представників органів місцевого самоврядування, застосування забороненої зброї та ін. Так, станом на кінець 2024 року встановлено, що понад 1 млн. цивільних було насильно депортовано до Російської Федерації. Тисячі дорослих не пройшли російські фільтраційні табори через їхні зв'язки зі ЗСУ. Тисячі дітей уже депортовані до Росії, сотні вже нібито передані на виховання російським сім'ям.

Крім цього, 3 грудня 2024 року було оприлюднено та презентовано звіт Єльської гуманітарної дослідницької лабораторії (Yale HRL). Цей звіт є найбільш масштабним незалежним дослідженням, в якому

ідентифіковано сотні депортованих українських дітей та маршрути, якими Росія здійснює депортацію. Дослідження Yale HRL тривало 20 місяців, протягом яких аналітики відстежили та ідентифікували 314 депортованих Росією українських дітей. 148 дітей з цього переліку було внесено до російських баз для всиновлення, і 42 з них вже були всиновлені, взяті під опіку або мають призначеного російського опікуна. Ще 166 дітей було розміщено у російських сім'ях. Звіт описує російські логістичні мережі та маршрути для депортації, зокрема, наводяться фотографії конкретних літаків, якими вивозили дітей; державні та недержавні організації, юридичні механізми, процедури й системи, які використовує Росія для всиновлення та передачі під опіку українських дітей [1].

Всі перелічені дії є актами геноциду, який є одним з найтяжчих злочинів, відомих людству. Так, у статті 2 «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» зазначено, що під геноцидом розуміється будь-яке з наступних діянь, вчинене з наміром знищити, по-

вністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: (а) вбивство членів такої групи; (б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; (с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення; (d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; (е) примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи [2].

Отже, акт геноциду – це одна з вище перелічених дій або їх сукупність, що мають на меті повне або часткове знищення певної групи. Тому найважливіше і найскладніше у визначенні кваліфікації злочину як акту геноциду – достатність та прийнятність доказів, що свідчать про намір знищення. Міжнародне правосуддя встановлює високий поріг доказування цього виду злочинів [3].

У зв'язку з цим виникає необхідність у використанні новітніх засобів, розробка яких має ґрунтуватися на сучасних положеннях загальної теорії криміналістики, узагальненні та аналізі передової та міжнародної судово-слідчої практики, досягненнях науково-технічного прогресу. Одними з таких є інформаційні засоби криміналістичного забезпечення. Серед засобів цієї групи найпоширенішими та найефективнішими є інформаційні системи. До інформаційних систем, які доцільно використовувати при розслідуванні актів геноциду слід віднести наступні:

1) Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин це електронна база даних, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення інформації про осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Особою, зниклою безвісти за особливих обставин є особа, яка зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у відповідному порядку, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи. В Реєстрі містяться відомості про: а) осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; б) невпізнані тіла (останки) померлих (загиблих) осіб та пов'язані з ними речі, документи [4];

2) Електронний реєстр геномної інформації людини – інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, реєстрацію, накопичення, зберігання, поновлення, пошук, використання і поширення (розповсюдження, передачу) геномної інформації людини. Під останньою розуміють відомості про генетичні ознаки людини. Реєстрація геномної інформації проводиться з метою: ідентифікації осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; розшуку осіб, зниклих безвісти; ідентифікації невпізнаних трупів людей, їх останків та частин тіла людини; ідентифікації осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе [5];

3) інформаційна система «Книга катів українського народу». В цій інформаційній системі містяться верифіковані відомості про російських військовослужбовців, які вчинили та продовжують вчиняти злочини на території України. Відомості щодо воєнних злочинців збираються в режимі реального часу, тобто інформаційна база цієї системи постійно доповнюється. Крім того, за формою зворотного зв'язку кожен українець, який став жертвою російської агресії, може розпізнати злочинця та надати додаткові відомості, які буде використано для фіксації фактів злочинів РФ в Україні [6];

4) аналітичний додаток «Воєнні злочинці РФ». Цей аналітичний додаток був розроблений шляхом опрацювання та систематизації відомостей, що розміщені Головним управлінням розвідки України на своєму вебресурсі про ворогів України. Аналітичний додаток «Воєнні злочинці РФ» дає можливість доступної та наочної демонстрації менеджменту ворога щодо географії залучення й використання людського ресурсу та видів військ у війні. В цьому додатку відомості сортовано за такими окремими ознаками, як вік, ранг, географія тощо. Крім того, містяться відомості про персоналії загарбників [7].

Отже, використання інформаційних систем має важливе значення для розслідування та розкриття актів геноциду, а інформація що в них міститься може бути використана для кримінального переслідування й покарання осіб, що їх вчинили Міжнародним кримінальним судом.

Список літератури:

1. Одінцева А. РФ має довгострокову програму примусового усиновлення українських дітей – оприлюднено розслідування Єльського університе-

- ту. New voice. 2024, 3 грудня. URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/vikradennya-ukrajinskih-ditey-v-rosiji-stvorili-dovgostrokovu-programu-vsinvlennya-vikradenih-ditey-50471285.html>
2. Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Конвенція 09.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
 3. Огречук А. Чому війна Росії проти України є геноцидом українського народу. LFC. 2022, 4 лип. URL: <https://lcf.ua/thought-leadership/litigation/chomu-vijna-rosiyi-proti-ukrayini-ye-genotsidom-ukrayinskogo-narodu/>
 4. Положення Про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Затв. Наказом МВС України 22.08.2022 № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text>
 5. Закон України Про державну реєстрацію геномної інформації людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text>
 6. Книга катів українського народу. База російських військових, які чинили злочини в Україні. URL: <https://russian-torturers.com>
 7. Офіційний веб-портал – Головного управління розвідки Міністерства оборони України. URL: <https://gur.gov.ua/content/war-criminalsrf.html>

Дар'я Куковинець
молодша наукова співробітниця
відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна

ЩОДО СУТНІСНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ «ПРЯМИХ» ЗАКЛИКІВ ДО ВЧИНЕННЯ ГЕНОЦИДУ¹

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 р. №4012-ІХ було сутнісно змінено редакцію ст. 442 Кримінального кодексу України (далі – КК). Пропонованими змінами, зокрема, охоплено й ч. 2 аналізованої статті в аспекті уточнення характеру закликів до вчинення геноциду. Довгий час суспільна небезпечність таких закликів обмежувалася виключно ознакою публічності, тобто визначалася їх спрямованістю на широке (значне) коло осіб. Натомість чинна редакція ч. 2 ст. 442 КК як додаткову, однаково обов'язкову властивість передбачає ще й вчинення «прямих» закликів.

Прийняті нововведення, як уявляється, цілком відповідають ідеям, закладеним в основу Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а так само орієнтують на врахування сили та значення заклику як мовленнєвого, інформаційного акту спонування до суспільно небезпечних дій.

Суто з лінгвістичної точки зору прямий заклик – це найбільш радикальна, явна форма словесного впливу на поведінку суб'єкта, що містить дієслово спонукального наказового способу [1, с. 110; 2, с. 105] або семантично еквівалентні форми [3, с. 115]. Такі заклики, як правило, мають містити у собі формулювання, що мають однозначне сутнісне навантаження. Така особливість зумовлена етимологічною природою означального слова «прямий», що, зі свого боку, пояснюється у тлумачних слов-

¹ Примітка. Тези виконано в межах фундаментальної теми «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально-правової охорони інформаційної безпеки в Україні» (номер державної реєстрації 0121U114324, термін виконання: 1 кв. 2022 р. – 4 кв. 2024 р.).

никах через прислівник «безпосередньо» або ж прикметники «очевидний», «безспірний» [4, с. 366]. Звідси випливає, що для цілей аналізованої ст. 422 КК про прямі заклики до геноциду можуть свідчити такі слова-маркери, змістовне наповнення яких однозначно орієнтує на повне або часткове знищення, як-от: «ліквідувати», «вбити», «стерти з лиця землі», «припинити існування» тощо.

Однак, як зауважує Р. А. Вілсон, така однозначність сприйняття закликів не виключає апіорі можливість вживання у геноцидній риториці евфемізмів¹, за умови, що переважна більшість слухачів зрозуміла евфемістичну форму висловлювання як прямий (а не обхідний, непрямий чи завуальований) заклик до вчинення геноциду [6, с. 313]. Практичною ілюстрацією подібного роду формулювань є озвучені свого часу в ефірі «Вільного радіо тисячі пагорбів» висловлювання на кшталт «валити високі дерева» та «знищувати тарганів», конотація яких явно вказувала на заклик до знищення представників народу тутсі.

Не менш важливою властивістю прямих закликів є, як підкреслює К. В. Сопіна, є їх орієнтація на певного адресата, що може бути як заявлений конкретно, так і взагалі не названий (тобто мається на увазі будь-який потенційний реципієнт) [3, с. 115]. Водночас, виходячи із природи злочину геноциду, до його адресатів варто відносити виключно певну національну, етнічну, расову чи релігійну групу. Так, для прикладу, за вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 25 червня 2024 р. було засуджено особу, яка під час розмови вжила формулювання «топить надо таких детей, прям в Тысыне». Тим самим засуджений за висновком лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи здійснив трансляцію висловлювань, виражених у формі заклику до геноциду *українського народу*, шляхом позбавлення (фізичного знищення) *найбільш беззахисної і уразливої групи населення – дітей* [7].

Окрім того, вважаємо за потрібне наголосити, що у площині наукового розроблення проблеми природи закликів до геноциду (особливо враховуючи ознаку «прямих» закликів) знаходиться питання доцільності виокремлення спеціального суб'єкта їх вчинення. Передусім у цьому контексті варто вести мову про представників влади. Адже, як справед-

¹ Евфемізм – слово або вислів, які вживають для непрямого, прихованого, пом'якшеного чи ввічливого позначення певних предметів, явищ, дій замість їх прямої назви, вже наявної при перейменуванні або логічно найбільш умотивованої при первинному найменуванні [5].

ливо зауважила Р. Х. Ленгтон, авторитетна роль оратора наділяє висловлювання силою, що була б відсутня, якби його виголошував хтось, хто не виконує цю роль [8, с. 304]. Принагідно зазначимо, що «сусідня» до аналізованої статті, ст. 436¹ КК у ч. 2 містить таку обставину, що обтяжує відповідальність, як: «ті самі дії, вчинені особою, яка є представником влади». Водночас, враховуючи специфіку геноциду, у разі уведення до ст. 442 аналогічної кваліфікуючої ознаки, навряд чи можна буде припустити, що тим самим буде створена ситуація, за якої усі ключові авторитетні суб'єкти впливу, які наразі задіяні у просуванні геноцидної риторики, будуть охоплені категорією «представник влади». Так, із дослідження експертів та юристів ГО «Регіональний центр прав людини» у співпраці з Інститутом з попередження злочину геноциду імені Лемкіна, зокрема, впливає, що для толерування геноциду є характерними випадки залучення до такої діяльності представників медіа або ж вищого духовенства [9, с. 34, 116]. Хоча такі особи і наділені здатністю та можливістю впливати на дії інших (передусім за рахунок свого авторитету), вони, однак, не належать до державного апарату, що є ключовим для поняття «представник влади». А, отже, враховуючи, подекуди вирішальну роль таких осіб у просуванні геноцидних закликів і у зв'язку з цим підвищений ступінь суспільної небезпечності вчиненого, видається доцільним у подальших наукових розробках окремо дослідити цей аспект на предмет його доцільності.

Список літератури:

1. Гапончук, В. Публічні заклики до вчинення злочинних дій: лінгвістичний аналіз. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 1. С. 108–113. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/15137/1/23%20gaпончук.pdf>
2. Шинкарьов Ю. В. Окремі новели сучасного законодавства про кримінальну відповідальність. *Актуальні проблеми права та публічного управління*. 2023. № 4. С. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-4-17>
3. Сопіна К. В. Тематика й семантико-структурні особливості прямих закликів часів Євромайдану (на матеріалі соціальних мереж Facebook і Twitter). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31 (70), № 1, ч. 1. С. 114–118. URL: https://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/1_2020/part_1/23.pdf

4. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства ; ред. кол. : І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. Київ : Наукова думка. Т. 8 : Природа – Ряхтливий / ред. тому : В. О. Винник, В. В. Жайворонок, Л. О. Родніна та ін. 1977. 927 с. URL: <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol36/iss2/2>
5. Тараненко О. О. Евфемізм. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18587>
6. Richard A. Wilson. Inciting Genocide with Words. *Michigan Journal of International Law*. 2015. Vol. 36, Issue 2. P. 277–320. URL: <http://repository.law.umich.edu/mjil/vol36/iss2/2>
7. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 червня 2024 р. (справа № 761/27379/23; провадження № 1-кп/761/2234/2024). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120371517>
8. Langton R. Speech Acts and Unspeakable Acts. *Philosophy and Public Affairs*. 1993. Vol. 22, No. 4. Pp. 293–330. URL: <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/voices.uchicago.edu/dist/9/177/files/2008/01/langton-speechactsunspeakableacts.pdf>
9. Регіональний центр прав людини. Геноцид в Україні: юридичний аналіз. 2022. 160 с. URL: https://krymbezpravil.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Henotsyd_v_Ukraini_YUrydychnyy_analiz_final.pdf

Дмитро Махтай
здобувач вищої освіти 2 курсу бакалаврського рівня
Інститут Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

РУСИФІКАЦІЯ ЯК ФОРМА ЛІНГВОЦИДУ: УРОКИ ІСТОРІЇ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

З початком повномасштабної російсько-української війни мовне питання набуло особливої значущості у суспільній свідомості. Російська мова, яка раніше для багатьох українців була частиною повсякденного спілкування, почала асоціюватися з агресором, отримавши статус «мови агресора», тоді як українська утвердилася як маркер ідентифікації «своїх». Особливо виразно цей феномен проявився в перші дні повномасштабного вторгнення, коли диверсійно-розвідувальні групи окупантів, переодягнувшись у цивільний одяг, намагалися проникнути до Києва. У цей час слова на кшталт «паляниця», «суниця» чи «залізниця» слугували надійним інструментом для розпізнавання ворога. Сьогодні українські військові, перебуваючи на «нулі» або в сірій зоні, де існує потенційний ризик зіткнення з ворогом, дотримуються неписаного правила і спілкуються виключно українською.

Мова – це культурний феномен, у якому акумулюється інтелектуальний і духовний досвід народу. Як зазначають Л. Мацько та В. Христенюк, втрата мови спричиняє втрату національної ідентичності, а в ширшому сенсі – знищення нації як цілісного організму [1]. У цьому контексті доцільно згадати слова А. Сваричевської, яка наголошує, що «наші одвічні вороги-росіяни протягом чотирьох століть займалися активним мовобивством (лінгвоцидом української мови)» [2].

Лінгвоцид – це цілеспрямоване нищення мови як визначальної ознаки етносу (народності, нації). За суттю, це одна з форм етноциду, що позбавляє етнос його самобутності, питомих етнічних прикмет, національних рис, самосвідомості тощо. Русифікація є одним із проявів лінгвоциду.

Термін «linguicide» у науковий обіг запровадив український дослідник Я.-Б. Рудницький, позначивши ним будь-які спроби державних чи суспільних інституцій обмежити використання однієї мови на користь

іншої [2, с. 10]. На думку Я. Радевич-Винницького, «лінгвоцид – це свідома, цілеспрямована політика і суспільна практика панівної нації (її державних, релігійних, громадсько-політичних структур тощо), скерована на ліквідацію мови підлеглого народу з метою його денаціоналізації і асиміляції» [3, с. 187].

В історію України вписані трагічні сторінки, коли різні режими та правителі впроваджували сплановану й послідовну політику зрощення українського народу.

Вже у XVII столітті з українських церков почали вилучати книги українського друку, замінюючи російськомовними. У XVIII столітті найактивнішими ініціаторами лінгвоциду були Пётр I, який заборонив друк книг українською мовою, а Пётр II, який, пішовши ще далі, наказав переписувати всі державні документи з української на російську. Українські дослідники розглядають цей період як початок системного лінгвоциду української мови й масової русифікації українського народу. Наприклад, в українських школах того часу обов'язковим стало вивчення російської мови, і навчання велося за російськомовними друкованими підручниками. Катерина II перевершила своїх попередників: вона заборонила викладання українською мовою у Києво-Могилянській академії, а після зруйнування Запорізької Січі (1775) розпорядилася закрити всі українські школи, які функціонували при полкових козацьких канцеляріях.

У XIX столітті політика лінгвоциду досягла жорстоких масштабів. Було видано низку злочинних указів, серед яких особливо відомі: таємний Валуєвський циркуляр (1863), що забороняв давати цензурний дозвіл на друкування україномовної духовної й освітньої літератури, обґрунтовуючи це твердженням: «ніякої окремої малоросійської мови не було і бути не може»; та Емський указ (1876), який забороняв друк і ввезення україномовної літератури з-за кордону, а також ставив обмеження на сценічні вистави українською мовою та друк нот із текстами народних пісень. Усіх громадських та культурних діячів, які намагалися протистояти цим репресивним заходам, переслідували та відправляли в заслання. Серед таких постраждалих був і автор тексту українського гімну Павло Чубинський.

Нічим не кращою була советська система, яка цілеспрямовано продовжувала політику знищення української мови, роблячи все можливе для тотальної русифікації українського народу. Наприклад, у Полтаві

в 1970–80-х роках із приблизно 30 шкіл лише три-чотири залишалися українськими. Їхній статус значно поступався російським школам, що було зумовлене не об'єктивними освітніми показниками, а мовною дискримінацією.

Цілеспрямоване нищення української мови (лінгвоцид) як визначальної ознаки української нації з боку росії впродовж багатьох століть є незаперечним історичним фактом і визнане рішенням Конституційного Суду України від 14.07.2021 № 1-р/2021. У рішенні зазначено, що « шляхом репресій, «розстріляного відродження», голодоморів, запровадження вищої освіти лише російською мовою, «гармонізації словників» тощо українська мова стала жертвою лінгвоциду, а українське суспільство зазнало тотального зросійщення» [4].

Сьогодні, в умовах війни, на окупованих територіях агресор продовжує політику лінгвоциду, застосовуючи ті ж методи, що й протягом століть. Окупанти, потрапивши на українські землі, у містах та містечках, одразу ж, починають впроваджувати російські реалії: вимикають або захоплюють українські телеканали й радіостанції, запускають своє пропагандистське телебачення, невідкладно приступають до зміни системи освіти – завозять російські підручники, вводять російські навчальні програми та викладання російською мовою, карають за використання української, звільняють вчителів та директорів; вилучають українськомовні книжки з бібліотек, вивозять і спалюють їх; мова окупанта стає обов'язковою у документообігу тощо. Російська федерація активно використовує ці інструменти, цілеспрямовано звужуючи лінгвістичний простір української мови, що створює загрозу для збереження національної ідентичності українців.

На офіційному сайті Уповноваженого із захисту державної мови перераховано можливі прояви лінгвоциду [5]. Тут же наголошено, що акти лінгвоциду української мови завжди супроводжуються погрозами, залякуванням, застосуванням фізичної сили, психологічного тиску, обмеженням волі, викраденням, тортурами, вбивствами, іншими злочинами проти українців.

Усвідомлення небезпеки для українців, пов'язаної з лінгвоцидом та процесами русифікації, є невідкладним завданням як представників влади та державних інституцій, так і кожного громадянина. Мовне питання від самого початку відродження незалежності у 1991 році стало одним із ключових елементів у протистоянні російській федерації, на-

бувши особливого загострення в умовах гібридної війни. Протидія русифікації вимагає багаторівневого підходу. Це включає як впровадження державних політик, що сприяє збереженню лінгвістичного суверенітету, зміцненню культурної ідентичності та подоланню викликів, що постали перед українською державністю в сучасних умовах.

Особливу роль у цьому процесі відіграють інноваційні культурні ініціативи, спрямовані на висвітлення наслідків русифікації. Вони допомагають формувати суспільне усвідомлення масштабів лінгвоциду, розкриваючи його історичні корені та актуальні прояви.

Так, у 2022 році, під час російсько-української війни, у межах програми «Mediengeist», профінансованої Міністерством закордонних справ Німеччини, ГО «Валентність. Переосмислення» за підтримки Goethe-Institut в Україні та журналу «Куншт реалізували інтерактивний меморіал «Лінгвоцид». Цей проєкт має на меті висвітлення наслідків русифікаційної політики в Україні, привернення уваги до масштабів колоніальної культурної експансії та формування усвідомленого ставлення до її подолання. Основне завдання проєкту – інтеграція історичних фактів у повсякденне життя та переосмислення русифікації як системної політики культурного пригнічення [6].

Меморіал поєднує серію графічних табличок, розміщених у центрі Києва, з мобільним застосунком. Наприклад, одна з табличок інформує: «1627 рік. Спалення книг. Цар Михаїл Романов спільно з Московським патріархатом Філаретом (його рідним батьком) видає наказ вилучити і спалити книги українського друку». Таблички, встановлені поблизу ключових об'єктів міської інфраструктури, ілюструють факти утисків української мови, зокрема заборони шкіл, літератури та богослужінь. Мобільний застосунок доповнює меморіал, надаючи можливість колекціонувати локації, отримувати доступ до детальних описів, аудіоекскурсій і тематичних маршрутів. У цілому проєкт дає змогу розглядати русифікацію не лише як історичне явище з руйнівними наслідками для українського народу, але й як невід'ємну складову довготривалої імперської політики росії.

Таким чином, українці сьогодні мають унікальну можливість зупинити багатовіковий лінгвоцид, розірвавши замкнене коло асиміляції та відстоявши свою мову як основу національної ідентичності та культурної свободи.

Список літератури:

1. Мацько Л., Христенюк В. Явище лінгвоциду в історії української літературної мови (XVII – XIX ст.). *Українська мова*. 2003. Вип. 2. С. 58–62.
2. Сваричевська А. П. Мововбивство української мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Випуск 27. Том 3. С. 9–13. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.3.1>
3. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. 360 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року (№ 1-р/2021). Верховна Рада України : Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
5. Стоп лінгвоцид. Уповноважений із захисту державної мови : Офіційний сайт. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/stop-lingvucid>
6. Лінгвоцид – інтерактивний меморіал русифікації в Україні. Валентність. URL: <https://linguicide.in.ua/>

Владислав Мельниченко

Головний спеціаліст юридичного відділу комунальної власності та приватизації управління юридичного забезпечення Департаменту управління активами Запорізької міської ради, м. Запоріжжя, Україна

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ГЕНОЦИДУ

Геноцид – це відмова від визнання права на існування цілих людських груп подібно до того, як людинобивство означає відмову в визнанні права на життя окремих людських істот [1, с.37].

Особливо важливим дослідження цього злочину є під час триваючої російсько- української війни, в умовах терору, який чинить російська федерація проти України та її громадян.

В юридичній практиці термін «геноцид» вперше вживався в обвинувальному висновку Міжнародного Військового Трибуналу [2].

Приписи Конвенції не мають прямої дії у національному правопорядку, адже даний міжнародний договір зобов'язує держав- учасниць «передбачити ефективні заходи покарання осіб, винних у скоєнні геноциду або інших, згаданих у статті III злочинів» [3].

Положення міжнародних договорів у сфері протидії злочинності містять вимогу до держав – учасниць самостійно формулювати санкцію за передбачені у договорах суспільно небезпечні діяння.

Інститут кримінального права є відносно відокремленою групою правових норм, які регулюють типові й тісно пов'язані між собою суспільні відносини, що мають суттєві відмінності від суміжних відносин, характеризується відносною самостійністю. Він є логічно витриманою, цілісною і відносно завершеною системою [4].

Інститут кримінального права становить не суб'єктивне і не довільне правове утворення, але таке, що характеризується об'єктивним та закономірним зв'язком між своїми частинами (організаційна основа). Змістом інституту кримінального права є така взаємодія між нормами, що покликана реалізувати акордний та безпрогальний вплив на відповідний вид (тип) або сторону суспільних відносин (субстанціональна основа).

Інститут злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку представляє собою систему кримінально – правових норм,

що зорганізувалися за предметною ознакою, одночасно утворивши підсистему Особливої частини кримінального права. Він спрямований на охорону суспільних відносин по забезпеченню миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку.

Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, виходячи з їх безпосередніх об'єктів, поділяються на три групи: 1) кримінальні правопорушення проти миру; 2) кримінальні правопорушення проти безпеки людства; 3) кримінальні правопорушення проти міжнародного правопорядку [5, с.729].

Своєрідний підхід до регламентування міжнародних злочинів та геноциду зокрема вироблений Німеччиною, де діє Міжнародний кримінальний кодекс, який переслідує чотири цілі. Насамперед, він призначений для того, щоб визначити « сутність протиправності злочинів з міжнародного права», в той самий час він прагне заповнити прогалини, що існують між кримінальним правом Німеччини та міжнародним кримінальним правом. Об'єднання норм міжнародного кримінального права в єдиному кодексі має сприяти «юридичній ясності та практичному застосуванню». Далі, його прийняття має забезпечити « постійну здатність Німеччини вчиняти кримінальне переслідування за скоєння злочинів, на які поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального Суду. Прийняття Міжнародного кримінального кодексу має сприяти визнанню та поширенню знань про міжнародне гуманітарне право [6, с. 174–175].

Такий підхід зокрема є цікавим для аналізу, але сумнівним для запозичення. Кримінальне право України містить пряму вимогу до монізму свого джерела, так як кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально – правові наслідки визначаються тільки Кримінальним Кодексом України.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що міжнародне і національне право є самостійними системами права, які перебувають у відносинах координації, через об'єктивні ознаки, які мають взаємодетермінуючий характер.

Злочин геноциду є складовим елементом інституту злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Норми інституту злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що сформувалися на виконання міжнародних зобов'язань, слід розглядати як невід'ємну частину вітчизняного кримінального права.

Слід також наголосити, що функціональне призначення інституту злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку як предметного інституту кримінального права полягає у охороні суспільних відносин по забезпеченню миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку.

На нашу думку, розміщення злочину піратства поряд з приписами, що визначають міжнародні злочини зробило систему Розділу XX КК такою, що не відповідає системі класифікації кримінальних правопорушень.

Список літератури:

1. Резолюції, прийяті Генеральною Асамблеєю на другій частині першої сесії з 23 жовтня по 15 грудня 1946р. : Зб. міжнар. договорів. Київ : Універс. Договори, 1994. 480 с.
2. Строкова І. І. Геноцид: історія виникнення поняття та його зміст : Наук. вісн. 2-ге вид. Дніпропетровськ : Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ, 2007.
3. Статут Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії : Статут. Київ : Журн. міжнар. права, 1996.
4. Панов М. І. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. 6-те вид. Право України, 2012.
5. Тацій В. Я, Борисов В. І Тютюгін В. І. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник : Підручник. Харків : Право, 2021. 768 с.
6. Герхард Верле. Принципи міжнародного кримінального права : підручник. Одеса : Фенікс, 2011. 910 с.

Владислав Негребецький

*кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна*

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗСЛІДУВАННІ АКТИВ ГЕНОЦИДУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ

Широкомасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. поставило під загрозу величезний пласт культурної спадщини нашої держави. Порушуються основні принципи міжнародного співробітництва та норми міжнародного права. Український народ захищає не лише свою країну, націю, культуру, а й незалежність інших європейських держав, а також фундаментальні принципи міжнародного права: демократію, права і свободи людини, верховенство права та нашу спільну безпеку на даний момент і назавжди, майбутнє всього людства. Особливо важка ситуація в регіонах, де ведуться активні бойові дії. На сході України нещадних бомбардувань зазнає Харків, де зосереджено чимало визначних пам'яток української культури, принципово важливих для її історії [1]. Серед постраждалих пам'яток у середмісті Харкова – будівля Харківського художнього музею, зведена ще 1912 р. як особняк за проектом видатного українського зодчого О. Бекетова. Унаслідок бомбардувань постраждала й Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, побудована в 1899–1901 рр. так само за проектом О. Бекетова. Порушуються основні принципи міжнародного співробітництва та норми міжнародного права.

Згідно даних Міністерства культури та стратегічних комунікацій станом на 05.12.2024 р. загальна чисельність пошкоджених пам'яток культурної спадщини регіонів наразі складає 1222 об'єкти. На сьогодні пошкоджень зазнали пам'ятки культури у 18 областях та Києві, зокрема: у Харківській області – 322, Херсонській – 159, Донецькій – 164, Одеській – 136, Чернігівській – 65, Київській області та м. Києві – 81, Запорізькій – 56, Миколаївській – 41, Дніпропетровській – 49, Львівській – 60,

Луганській – 32, Сумській – 31, Хмельницькій – 10, Полтавській – 6, Вінницькій та Житомирській – по 4, Кіровоградській та Черкаській – по 1. На кінець листопада 2024 року майже вся територія Луганської та значні частини територій Запорізької, Донецької та Херсонської областей досі перебувають у тимчасовій окупації. Це унеможливило обрахунок точної кількості пошкоджених пам'яток культурної спадщини, що постраждали в ході бойових дій та окупації [2].

Як відзначають науковці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, широкомасштабне вторгнення на територію України 24 лютого 2022 р. спровокувало чи не найбільшу за останні 80 років світову кризу – гуманітарну, кризу міжнародного права і міжнародних інституцій, а також поставило під загрозу величезний пласт європейської культурної спадщини [3, С. 42–46]. Під час бойових дій багато об'єктів культурної спадщини України, зокрема церкви, музеї, архітектурні та скульптурні споруди, бібліотеки та інші історичні і культурні пам'ятки перебувають під загрозою руйнування або пошкодження, а деякі вже зазнали їх. Зрозумілим видається занепокоєння ЮНЕСКО з цього приводу – на території України знаходиться сім об'єктів Світової спадщини, зокрема розташованих у Львові та Києві; міста Одеса та Харків входять до мережі творчих міст, а деякі національні архіви України включено до Реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу».

Сьогодні актуальним питанням залишається широка імплементація в національне, зокрема кримінальне законодавство України норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права охорони культурних цінностей. Необхідно опиратися на світовий досвід, закладений у нормах міжнародного права, а саме на Гаазьку конвенцію про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року, Перший та Другий протоколи до неї. Крім того, надзвичайно важливим є підвищення якості національних розслідувань воєнних злочинів, документування воєнних злочинів, створення доказової бази, що дасть змогу ефективно відстоювати інтереси України як у міжнародних судах, так і здійснювати правосуддя на національному рівні. До того ж питання збереження пам'яток архітектури є вельми актуальним для України [4].

В травні 2023 року Міністерство культури та інформаційної політики України та Міністерство культури і національної спадщини Республіки Польща уклали Меморандум про співпрацю щодо інвентаризації архітектурних та археологічних втрат внаслідок збройної агресії РФ про-

ти України [5]. Ініціатива отримала назву «Проект порятунку української спадщини». Його мета – підтримка зусиль з порятунку та збереження культурної спадщини України, що перебуває під загрозою знищення або пошкодження, з особливим наголосом на об'єктах всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та об'єктах, внесених до Попереднього Списку Конвенції про охорону Всесвітньої культурної і природної Спадщини ЮНЕСКО, документування та аналіз її поточного стану збереження та ступеню її пошкодження у визначених адміністративних одиницях, що особливо постраждали від ведення бойових дій, а також аналіз ефективності методів та процедур, що застосовуються на сьогодні для документування культурних втрат на територіях, що постраждали від бойових дій. Все вищезазначене реалізується, зокрема, через:

- підготовку за допомогою сучасних неінвазивних методів документації про знищення та пошкодження об'єктів культурної спадщини внаслідок військових дій країни-агресора;
- використання супутникових технологій у виявленні та макро- і мікропросторовий аналіз стану збереження об'єктів культурної спадщини на територіях звільнених від окупації та на постконфліктних територіях;
- сприяння збору доказів щодо злочинів проти культурної спадщини для розслідування міжнародним кримінальним обвинуваченням;
- мериторичну (принципову) підтримку процесу побудови нової системи комплексної охорони та управління у сфері культурної спадщини України;
- підготовку групи українських фахівців для документування збитків, завданих війною культурній спадщині, на основі міжнародного та польського досвіду захисту культурної спадщини постконфліктних територій;
- розробку теоретичних засад і процедур оновленої міждисциплінарної методології польової інвентаризації воєнної шкоди у сфері культурної спадщини, адаптованої до умов європейського театру воєнних дій.

Сучасними завданнями цифрової криміналістики є пошук і аналіз цифрових слідів, аналіз даних, збирання доказової інформації у цифровому середовищі. Під цифровими доказами необхідно розуміти фактичні дані, які представлені у вигляді бінарного (двійкового) коду та містять інформацію, що має значення для об'єктивного вирішення справи. В Україні створено цифрових платформ, призначених для збирання доказів воєнних злочинів в Україні, зокрема Портал «Культурні злочини»

для збору доказів руйнування російською армією історичних та культурних пам'яток [6].

Громадська організація «Антикорупційний штаб» спільно з представниками Міністерства відновлення, Міністерства цифрової трансформації, Київської школи економіки, Офісу Генпрокурора та партнерів 05 липня 2023 р. висловились щодо необхідності створення єдиної цифрової платформи для фіксації пошкоджених та зруйнованих об'єктів [7]. Вона необхідна щоб збирати докази злочинів країни-агресора, забезпечувати прозорість та підзвітність відновлення усіх зруйнованих та пошкоджених об'єктів. Проект реалізовується в Україні міжнародною організацією Pact за допомогою Агентством США з міжнародного розвитку (USAID). Для цього створили Карту руйнувань та відновлення – єдиний подібний інструмент у формі відкритих даних [8]. Фіксацію зруйнованих об'єктів культури та пам'яток можлива за допомогою застосунку «Pact Providence». Цей програмний додаток допомагає у формі верифікованих відкритих даних збирати інформацію про об'єкти та фіксувати їх зі збереженням метаданих. В межах проекту також запустили новий реєстр «Зруйнованих об'єктів культурної спадщини України». За його допомогою стала можливою фіксація пошкоджених об'єктів культури (пам'ятки історії та культури, визначні місця та будівлі). Оскільки прозорість у фіксації постраждалих об'єктів допоможе прозорій відбудові. Захід організований в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується USAID та реалізується Pact в Україні.

Вважаємо, що питання збереження культурної спадщини в Україні є вельми актуальним і пріоритетним на шляху до Перемоги. Застосування цифрових технологій у розслідуваннях фактів геноциду культурної спадщини активно розвивається, особливо в частині документування та аналізу доказів, зокрема за такими напрямками:

1. Використання відкритих цифрових джерел:

Українські правоохоронці та міжнародні фахівці використовують протокол Берклі для документування доказів із відкритих джерел, таких як фотографії, відео та повідомлення у соціальних мережах. Це дозволяє збирати матеріали, які можуть бути використані як докази.

2. Верифікація даних:

Україна активно залучає громадян для передачі інформації про воєнні злочини через мобільні програми та онлайн-платформи. Ці дані пере-

віряються та зберігаються для використання у майбутніх судових процесах. Цей підхід допомагає фільтрувати неправдиву інформацію.

3. Міжнародне співробітництво:

Українські та міжнародні експерти проводять дослідження і документування пошкоджень пам'яток культурної спадщини з використанням дронів, супутникових знімків та інших сучасних цифрових технологій.

4. Правові та технічні стандарти:

В Україні впроваджуються технології та стандарти, які надають можливість використання цифрових доказів у кримінальних провадженнях. Це охоплює співпрацю з неурядовими організаціями для надання навчань та технічної підтримки [9].

Ці ключові напрямки створюють унікальний прецедент використання цифрових технологій в умовах конфлікту, що триває, і допомагають зміцнити правові механізми протидії злочинам проти культури і культурної спадщини в Україні.

Список літератури:

1. У Харкові 24 історичні будівлі пошкоджені внаслідок ударів РФ 16 січня (18 січня 2024). URL: <https://suspilne.media/kharkiv/664194-u-harkovi-vnaslidok-udariv-rf-16-sicna-poskodzeni-24-istoricni-budivli/>
2. 1222 пам'ятки культурної спадщини постраждали в Україні через російську агресію (05.12.2024). URL: <https://mesc.gov.ua/news/1222-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny-postrazhdaly-v-ukrayini-cherez-rosijsku-agresiyu/>
3. Кара-Васильєва Т. В. Культурна спадщина України: дослідження, її стан у період новітніх викликів сучасності. *Вісник Національної академії наук України*. – 2022. – № 7. – С. 42–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnapu_2022_7_13
4. Прокурори на захисті державних інтересів: Захист культурної спадщини на Одещині. (29.03.2024). URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/prokurori-na-zaxisti-derzavnix-interesiv-zaxist-kulturnoyi-spadshhini-na-odeshhini>
5. Україна та Польща підписали Меморандум про співпрацю щодо інвентаризації втрат культурної спадщини внаслідок вторгнення РФ. (24 травня 2023). URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-polshchapidpysaly-memorandum-pro-spivpratsiu-shchodo-inventaryzatsii-vtrat-kulturnoi-spadshhyny-vnaslidok-vtorhnennia-rf>
6. Портал «Культурні злочини». URL: <https://culturecrimes.mkip.gov.ua>

7. Запустили «Реєстр зруйнованих об'єктів культурної спадщини України». (05 липня 2023 р.). URL: <https://shtab.net/news/view/vprovadzhuemo-cifrovi-instrumenti-dlya-fiksaciji-v/>
8. Карта Відновлення та Руйнувань. URL: <https://reukraine.shtab.net/objects>.
9. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Права людини в дії», Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

Анастасія Пугач

молодший науковий співробітник

*Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса*

Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЩОДО ГЕНОЦИДУ НА ПРИКЛАДІ ПОЗОВІВ УКРАЇНИ ПРОТИ РОСІЇ ТА ПІВДЕННО-АФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ПРОТИ ІЗРАЇЛЮ

Геноцид ґрунтується на принципі засудження міжнародним товариством усіх форм дискримінації. Так, Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції 96 (I) «Злочин геноциду» від 11 грудня 1946 р., було визначено, що геноцид означає відмову у визнанні права на існування цілих людських груп подібно до того, як людиногубство означає відмову у визнанні права на життя окремих людських істот; така відмова у визнанні права на існування ображає людську совість, спричиняє великі втрати для людства, яке позбавляється культурних та інших цінностей, що надаються цим людським групам, і суперечить моральному закону, духу та цілям ООН. Можна вказати на численні злочини геноциду, коли повного або часткового знищення зазнали расові, релігійні, політичні та інші групи.

Для того, щоб було інкриміновано особі злочин геноциду необхідне досягнення трикомпонентної структури злочину: 1) вчинення одного з діянь, описаних в статті 2 Конвенції; 2) спрямованість проти національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої, яка є обов'язковим складовим елементом кожного з вищезазначених діянь; 3) наявність наміру знищити цю групу повністю або частково. Утім, важливо зауважити, що ця трикомпонентна структура є важкою в доказуванні, і потребує аналізу як історичних передумов, так і поточного політичного і соціального контексту, а також політики органів державної влади, і наявності допустимих доказів.

16 березня 2022 року представниками України було подано позов щодо геноциду, і він стосувався заперечення факту здійснення Україною геноциду проти жителів Східної частини України, а саме окупованих самопроголошених частин Луганської та Донецької областей ЛНР та ДНР.

Подання цього позову було пов'язано з тим, що саме через ці звинувачення як засіб захисту цивільного населення Російська Федерація здійснила повномасштабне вторгнення на територію України, назвавши її спеціальною військовою операцією. На той час, заява також подавалася задля можливості міжнародного захисту в юридично дозволений спосіб. Судове засідання щодо поданої Україною заявою відбулося 2 лютого 2024 року. Міжнародний суд підтримав заперечення Росії щодо предметної юрисдикції, постановивши, що неправдиві звинувачення в геноциді та подальше застосування сили не підпадають під дію КПКЗК.

Чимало науковців як українських, так і іноземних, також досліджували питання геноциду в контексті збройної агресії РФ проти України. Зокрема, можна зазначити щодо роботи Дениса Азарова, Дмитро Ковалю, Гаяне Нуріджанян, Володимира Венгера, яку і було закладено в Заяву Верховної Ради України. В роботі досліджується і аргументується важливість для встановлення геноцидального наміру зважати не лише на прямі докази та враховувати легальні ознаки актів геноциду, а також не менш важливо брати до уваги історичний і політичний контексти, а також з'ясувати справжній зміст наративів, які виникли в минулому столітті й досі домінують у російській ідеології та пропаганді [1, с.15].

29 грудня 2023 року Південно-африканська республіка (надалі – ПАР) подала позов до Міжнародного кримінального суду для того, щоб ініціювати відкриття провадження проти Ізраїлю через вчинювані злочини в смузі Газа – а саме, вбивства, моральна та фізична шкода, а також вплив на умови життя населення, розрахований на забезпечення їхньому фізичному знищенню повністю чи частково. Варто зауважити, що особливістю цієї справи, фактично, є те, що військові дії вчиняються на території Ізраїлю, утім в регіоні, що репрезентований етнічним населенням палестинців. Так, як зазначив суд в своєму рішенні, палестинці становлять окрему «національну, етнічну, расову або релігійну групу», а отже, групу, що перебуває під захистом у розумінні статті II Конвенції про запобігання геноциду. Згідно з джерелами Організації Об'єднаних Націй, палестинське населення Сектору Газа налічує понад 2 мільйони осіб, становлять значну частину захищеної групи. військова операція, яку проводить Ізраїль після нападу 7 жовтня 2023 року, призвела до великої кількості смертей і поранень, а також масового руйнування будинків, примусового переміщення переважної більшості населення та значної шкоди цивільній інфраструктурі. Хоча цифри, що стосуються сектору

Газа, неможливо перевірити незалежно, остання інформація свідчить про те, що 25 700 палестинців було вбито, понад 63 000 отримали поранення, понад 360 000 одиниць житла було зруйновано або частково пошкоджено, а приблизно 1,7 мільйона осіб стали внутрішньо переміщеними особами. Ще до даного нападу, на думку катарського вченого Абдельвахаб Ель-Аффенді, Газа перетворилася на «пекло на землі» внаслідок тривалої облоги (з 2007 року) і трьох руйнівних ізраїльських воєн [2, с. 5].

У випадку цього рішення задля застосування юрисдикції Суду, як і в прикладі з рішенням проти РФ, необхідно було довести, що існує *спір* між Договірними Сторонами, що стосуються тлумачення, застосування або виконання цієї Конвенції. Так само, для того, щоб існував спір, має бути доведено, що *вимога однієї сторони позитивно заперечується іншою стороною*. Варто зауважити, що способи захисту в даних справах відрізнявся, а, виходячи з динаміки вирішення справи, можна дійти до висновку, що фактично вирішити справу по суті складно через способи збирання доказів та можливості їх підтвердження.

Список літератури:

1. Азаров Д. С., Венгер В. М., Коваль Д. О., Нуріджанян Г. С. Війна Росії проти України як геноцид українського народу. *Наукові записки НаУ-КМА. Юридичні науки*. Том 11 2023. С.12–39.
2. Abdelwahab El-Affendi. The Futility of Genocide Studies After Gaza. *Journal of Genocide Research*. <https://doi.org/10.1080/14623528.2024.2305525>

Михайло Романов
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна

ПОДАННЯ ДО МКС ЩОДО ЙМОВІРНОГО ВЧИНЕННЯ ГЕНОЦИДУ УКРАЇНЦІВ У М. МАРІУПОЛЬ

24 лютого 2022 року росія почала повномасштабне воєнне вторгнення в Україну. Без будь яких сумнівів можна стверджувати, що росія розв'язала війну. Згадки про «спеціальную военную операцию» є цілком безглуздими бо про яку «операцію» може йти мова, коли відбувається воєнне вторгнення на територію суверенної незалежної держави під час якого знищується цивільне населення, інфраструктура, відбувається окупація територій, депортація людей, руйнація цілих міст, вбивства, тортури, насильство, насильницькі зникнення тощо.

Цілком очевидним також є те, що такі масштабні події з залученням великої кількості людей, зброї, з використанням територій інших держав, зі створенням блокади та окупації окремих територій та ін. не можуть відбуватися випадково, стихійно, неусвідомлено чи за відсутності попередньо складеного плану дій. Отже можна стверджувати ще це є агресивна політика російської федерації по відношенню до України. Власно, цього не скриває найвище політичне керівництво країни-агресора, проголошуючи агресивні гасла щодо «денацифікації» України[1]. Аналогічні наративи лунали й від громадських діячів рф. Зокрема, відома стаття «Что Россия должна сделать с Украиной?»[2], в якій було обгрунтовано необхідність знищення українців. Наразі ця стаття вилучена з мережі Інтернет, але збережена в якості архіву.

Мову про те, що росія вдається до вчинення міжнародних злочинів та порушень міжнародного гуманітарного права почали вести з перших днів війни. Під час надзвичайної спеціальної сесії Генасамблеї ООН 2 березня 2022 року 141 країна підтримала резолюцію ES-11/1 «Агресія проти України», яка засудила російське вторгнення. У подальшому підтримку абсолютної більшості країн-членів ООН отримала резолюція ES-11/2 від 24 березня 2022 року з вимогою негайного припинення во-

енних дій проти України (140 країн), резолюцію ES-11/4 від 12 жовтня про захист територіальної цілісності України підтримали 143 країни. 26 квітня 2023 року було прийнято резолюцію A/77/L.65, в якій росія була визначена як країна-агресор. За цю резолюцію голосувало 122 країни.

Звинувачення РФ у порушенні норм міжнародного права у більшості випадків пов'язували з вчиненням нею міжнародних злочинів. Серед них міжнародне право називає: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; д) злочин агресії[3].

Загальновизнаним є, що найбільш тяжким серед зазначених злочинів є геноцид. Відповідно до ст. 6 Римського Статуту геноцид означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; д) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи; е) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.

Громадська організація «Харківська правозахисна група» підготувала і подала до МКС подання щодо ймовірного вчинення росіянами злочину геноцид у місці Маріуполь. У поданні описано дії, які, виходячи зі зібраних організацією доказів, можна кваліфікувати як акти геноциду[4].

Підготовлений документ містить хронологічно викладену послідовність подій у Маріуполі з 24 лютого по 21 травня 2022 року. Загальні висновки ґрунтуються на зібраній інформації про правопорушення. У окремому розділі, присвяченому кваліфікації діянь наведені свідчення для встановлення наміру частково або повністю знищити захищену групу в Маріуполі протягом цих трьох місяців.

Зокрема, автори подання випевнилися, що російською стороною було виконано склади таких злочинів, як: а) вбивство учасників групи; в) умисне створення життєвих умов для групи, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення; д) примусове переведення дітей групи в іншу групу. В цій частині подання наведені докази, які можуть підтвердити вчинення правопорушення, сформульована можлива правова кваліфікацію підтвердженого правопорушення за Римським статуттом.

Значна увага приділена опису такого елементу злочину геноцид, як контекстуальний елемент. Автори подання вважають, що послідовність, систематичність та масштабність дій росії як держави та окремих виконавців деяких епізодів вказують на те, що ми маємо справу зі свідомо поставленими завданнями зі знищення українців на території міста Маріуполь та зі створенням єдиного політичного підходу до цієї діяльності. Отже вона є частиною стратегічного плану.

В той же час підготовка подання дала можливість впевнитися в тому, що існує багато проблем як з нормативним визначенням поняття геноцид, так і з його тлумаченням. Ці проблеми пов'язані перш за все з тим, що самий склад цього злочину має, так би мовити, дворівневу структуру. Вчинення геноциду це свого роду критична маса злочинів іншого виду, які у своїй сукупності та за своїми характеристиками можуть вказувати на наявність нової якості у кримінально-правовому сенсі. І ця нова якість – це, власно, склад злочину геноцид.

Крім того, проблеми викликані тим, що у країн з континентальною системою права концептуально інші підходи до визначення і тлумачення юридичних понять. Україна відноситься до країн де панує позитивістський підхід до нормативно-правового регулювання. Тому для фахівців з України потрібні визначені критерії, наявність яких у певному діянні дає змогу констатувати наявність того або іншого факту.

Підсумовуючи слід зазначити, що формулювання поняття геноцид, яке наведене в міжнародних нормативних актах, нажаль, не дає змоги визначити однозначні ознаки цього злочину. Це призводить до того, що геноцид у практиках його дослідження і доведення в роботі міжнародних трибуналів і судів завжди була дуже індивідуальною і вимагала не тільки збору доказів та свідчень але й їх подальшої інтерпретації правозастосувачами. Іншими словами геноцид, потрібно не тільки довести, а ще й впевнити суд та опонентів в тому, що це був саме геноцид, а не суміжні види міжнародних злочинів.

Список літератури:

1. Обращение Президента Российской Федерации 24 февраля 2022 года. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/67843>
2. Матеріали Вікіпедії щодо публікації Сергійцева Т. Что Россия должна сделать с Украиной. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D1%82%D0%BE_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D1%81

F_%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B6%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%B0%D1%82%D1%8C_%D1%81_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B9

3. Стаття 5 Римського Статуту Міжнародного кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n31
4. Подання до Офісу прокурора Міжнародного кримінального Суду щодо злочину геноциду, ймовірно, вчиненого в Маріуполі у період з 24 лютого по 20 травня 2022 року. URL: <https://library.khpg.org/index.php?id=1693155898>

Микита Соколенко
молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, м. Харків, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО АКТИВ ГЕНОЦИДУ

Останнім часом поряд із активним впровадженням в діяльність правоохоронних органів цифрових технологій та різноманітних інноваційних досягнень науки і техніки, однією з характерних ознак сьогодення є кібернетизація, екстериторіальність та масштабованість злочинних проявів проти людства.

У відповідності до 15 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції», була закріплена можливість проведення відеоконференцій для всіх категорій справ. Перша відеоконференція в українському суді відбулась у 2012 р. (розгляд кримінальної справи № 10/2690/1313/2012 в Апеляційному суді м. Києва), проте протягом тривалого часу це були лише пілотні проекти в обраних судах. Лише у 2016 р. практика відеоконференцій набрала обертів і технічно була реалізована в більшості судів. При чому майже всі вони відбувалися в кримінальних провадженнях. Це дозволяло економити на транспортуванні в'язнів та забезпечувало безпеку учасників процесу [1].

Разом з цим, 15 грудня 2014 року за дорученням Генеральної прокуратури України прокуратура Закарпатської області вперше в Україні організувала допит в режимі відеоконференції українця, котрий скоїв злочин на території Румунії. Цю процесуальну дію було проведено на виконання запиту Генеральної прокуратури Румунії про надання міжнародної правової допомоги.

Означена слідча дія була проведена у відповідності до ст. 567 КПК України (допит за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення відео- або телефонної конференції) спільно румунськими та закарпатськими прокурорами у присутності слідчого судді

з фіксуванням відповідними засобами відеозапису та складенням протоколу допиту.

На жаль на той час вказана практика, на відміну від судового розгляду, не отримала такого широкого поширення на досудовому розслідуванні, адже законодавство України не повною мірою регулює питання можливості проведення відеоконференції при провадженні допиту (інших слідчих дій), а також використання даних, отриманих за допомогою відповідних технічних засобів.

На сьогодні, зважаючи на чисельні прояви геноциду в межах неспровокованої агресії, постає питання: чи здатен цей онлайн-інструмент забезпечити захист персональних даних? Окрім того, органи досудового розслідування і дотепер відчувають відсутність достатньої кількості спеціально обладнаних робочих місць для проведення відеоконференцій, тобто треба говорити про недостатній рівень матеріально-технічного оснащення .

Також слід звернути увагу й на допустимість цифрових доказів у справах щодо актів геноциду, зокрема виділимо прогалини в українському кримінальному процесуальному законодавстві, в якому відсутнє тлумачення терміну «відеоконференція», хоча і зазначені підстави та порядок застосування відеоконференції (ч. 1 ст. 232, ч. 1 ст. 567 КПК України). Водночас національне кримінально-процесуальне законодавство Німеччини та інших країн [2] містить ряд ключових положень щодо унормованого застосування спеціальних технічних засобів при збиранні доказів. Адже неправильне використання технічних засобів при проведенні відеоконференції неминуче призведе до неможливості використання результатів слідчої дії як доказів у кримінальному провадженні.

Отже можна зробити висновок, що у справах щодо актів геноциду, зокрема, при провадженні допиту та інших невідкладних слідчих (розшукових) дій, існує запит на подальше розширення застосування відеоконференцій на досудовому розслідуванні. При цьому треба враховувати, що зазначена форма здійснення слідчих (розшукових) дій не позбавлена недоліків, зокрема, є ризик втрати можливості сприйняття повного психологічного портрету допитуваної особи, складнощі щодо пошуку психологічного контакту з особою, відповідних прийомів психологічного впливу, а також характеру сприйняття невербальних особливостей допитуваного. Разом з цим, відповідно до приписів чинного кримінально-процесуального законодавства України, застосовувані в дистанційно-

му досудовому розслідуванні технічні засоби і технології мають забезпечувати належну якість зображення і звуку, дотримання принципу гласності та відкритості досудового розслідування, а також інформаційну безпеку, що на сьогодні є пріоритетним напрямом.

Список літератури:

1. Сафір Ф. Історія судових відеоконференцій в Україні. Юридична газета online. 2019. Вип. № 19 (673). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/istoriya-sudovih-videokonferenci-y-v-ukrayini.html>
2. Gesetz zum Schutz van Zeugen bei Vernehmungen in Strafverfahren und zur Verbesserung des Opferschutzes; Zeugenach utzgesetz – ZSchG. – BGBl, 1998. I. S. 2637. Ausgegeben zu Bonn am 22. May 1998. Strafprozeßordnung [StPO]. Munchen, 2000. 210 s.

Анна Хорішко

молодший науковий співробітник

лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна

АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З БІОТЕРОРИЗМОМ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Під біотероризмом, що є специфічною формою тероризму, розуміється використання патогенних мікроорганізмів або токсинів для заподіяння шкоди людям, тваринам чи рослинам з метою залякування або примусу [1, с. 44].

Актуальність загрози біотерористичних атак особливо простежується на тлі глобалізації, технологічного прогресу та доступності біологічних агентів, а також в умовах війни в Україні, оскільки використання біологічних агентів агресором може мати катастрофічні наслідки для громадського здоров'я, викликати масові захворювання, паніку серед населення та дестабілізацію ситуації в країні. У цьому контексті наявність надійних законодавчих інструментів, що дозволяють ефективно протидіяти цим загрозам є критично важливою.

Основоположним міжнародним документом у сфері протидії біотероризму є Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї та про їх знищення (БТВС), підписана у 1972 році, якою забороняється розробка та використання біологічної зброї, чим в свою чергу значно знижується ризик застосування останньої в терористичних цілях [2].

Національне законодавство щодо протидії біотероризму, становить низка нормативно-правових актів, які поміж іншим врегульовують і питання біобезпеки. Важливу роль відіграють закони України «Про боротьбу з тероризмом», «Про захист населення від інфекційних хвороб» та «Про об'єкти підвищеної небезпеки».

Втім наразі у національному законодавчому регулюванні сфери протидії біотероризму існують проблеми, які вимагають ефективного вирішення.

По-перше, в Україні фактично відсутня чітка нормативно-правової база у зазначеній галузі. Так, є лише загальні законодавчі акти, які стосуються боротьби з тероризмом, але відсутні спеціалізовані закони, якими б детально врегулювалися питання протидії біотероризму. До прикладу, закон «Про боротьбу з тероризмом» в Україні містить загальні положення, які не враховують специфіку біологічних загроз, що може призвести до нечіткості у виконанні заходів безпеки та реагуванні на надзвичайні ситуації [3].

По-друге, залишається обмеженим виділення бюджетних коштів на заходи біобезпеки та підготовку фахівців. Внаслідок недостатності ресурсів ускладнюється здійснення постійного моніторингу, навчання персоналу та підтримка надійної інфраструктури для зберігання та транспортування небезпечних біологічних матеріалів.

По-третє, система санкцій за порушення вимог біобезпеки або незаконне використання біологічних матеріалів часто є недостатньо жорсткою. Відсутність серйозних юридичних наслідків може стимулювати недбалість або навіть навмисне порушення правил біобезпеки.

В контексті перспектив удосконалення національних аспектів боротьби із біотероризмом варто звернути увагу також на позитивних зарубіжний досвід у цій галузі. Так, до прикладу у США існує добре розвинена система законодавства та управління біобезпекою, яка може слугувати прикладом для інших країн. Зокрема законом «Про біозахист і захист від пандемій» (Bioterrorism Preparedness and Response Act) 2002 року встановлені рамки для захисту країни від біологічних загроз [4]. Було створено національну стратегію з біозахисту, яка охоплює моніторинг загроз, розробку методів швидкого реагування та співпрацю між державними, приватними та науковими установами.

До того ж у США активно використовується система раннього попередження та моніторингу біологічних загроз, відома як BioWatch. Вона включає мережу датчиків, які розміщені у великих містах, які аналізують повітря на предмет наявності біологічних агентів та своєчасно попереджають про потенційні загрози [5, с. 72]. Такий підхід дозволяє оперативного реагувати на біотерористичні атаки та мінімізувати їхні наслідки.

Значна увага приділяється питанню підготовки персоналу та громадськості. Проводяться регулярні навчання для медичних працівників, служб безпеки та інших відповідальних осіб, що дозволяє забезпечити готовність до швидкого та ефективного реагування на біологічні загрози.

Таким чином, вирішення існуючих проблем в Україні можливе шляхом здійснення наступних заходів: А) Розробка спеціалізованих законодавчих актів. Необхідним є створення нових законодавчих актів, якими б чітко та комплексно регулювалися питання протидії біотероризму, зокрема були визначені терміни, описані загрози та передбачені заходи юридичної відповідальності за порушення. До того ж, нормативно мають бути передбачені конкретні механізми моніторингу, запобігання, реагування, а також ліквідації наслідків біотерористичних атак.

Б) Підвищення фінансування та ресурсної бази. Ефективна протидія біотероризму неможлива без збільшення фінансування заходів біобезпеки. Кошти мають бути спрямовувані на модернізацію лабораторій, забезпечення останніх сучасним обладнанням, проведення наукових досліджень та підготовку спеціалістів у галузі біозахисту. Необхідним також є створення резервів матеріалів для швидкого реагування на біотерористичні загрози, які б включали медичні препарати, засоби індивідуального захисту тощо.

В) Посилення юридичної відповідальності. Передбачені законодавством більш жорсткі санкції за порушення норм біобезпеки стануть заходами запобігання недбалому ставленню до біологічної безпеки та стимулюватимуть відповідальних осіб дотримуватися встановлених правил.

Г) Регулярні навчання для спеціалістів, а також інформаційні кампанії для громадськості підвищать загальний рівень готовності до реагування на надзвичайні ситуації.

Отже, перспективи розвитку законодавства у сфері протидії біотероризму включають створення інтегрованої системи реагування на надзвичайні ситуації, що передбачає об'єднання зусиль різних державних органів, наукових установ та приватного сектору. Крім того, важливо запровадити механізми оперативного реагування, що включатимуть можливість швидкої мобілізації ресурсів та координації дій у разі виникнення біотерористичної загрози. Необхідним є також розробка нових підходів до моніторингу загроз та запровадження інноваційних технологій, що дозволять швидко виявляти та реагувати на потенційні загрози біологічного характеру.

Протидія біотероризму є надзвичайно важливим аспектом забезпечення національної безпеки, особливо в умовах військової агресії проти України. Ефективні законодавчі інструменти, засновані на міжнародному досвіді та адаптовані до національних умов, є необхідними для поперед-

ження біотерористичних атак, захисту громадського здоров'я та забезпечення стабільності країни.

Список літератури:

1. Кравчук М. Біотероризм у системі доктринальних положень та перспективи протидії йому на законодавчому рівні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Т. 58, №2. С. 42–45. URL: <https://doi.org/10.32782/2307-3322.58-2.8>
2. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.04.1972. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_054#Text
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 №638-IV : станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
4. Public Health Security and Bioterrorism Preparedness and Response Act of 2002. *www.congress.gov*. URL: <https://www.congress.gov/bill/107th-congress/house-bill/3448>
5. Соціальна медицина, громадське здоров'я. навч. посіб. : у 4 т. за заг. ред. В. А. Огнева. Харків : ХНМУ, 2023. Т. 2. Громадське здоров'я. 324 с.

Анна Хорішко

молодший науковий співробітник

лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна

ГЕНОЦИД ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ВПЛИВ НА СИСТЕМУ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я

Геноцид, спрямований на знищення нації, має потужний руйнівний вплив на систему громадського здоров'я, яка є одним із ключових компонентів національної безпеки. В умовах війни в Україні медична інфраструктура зазнала масштабних втрат.

Зокрема, Офіс Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) в Україні зафіксував 1940 нападів на медичну систему країни від початку повномасштабного вторгнення Росії. Це найбільша кількість атак, які ВООЗ коли-небудь підтвердила у межах надзвичайної гуманітарної ситуації в світі. 86% усіх атак були спрямовані на заклади охорони здоров'я, і значна частина з них здійснювалася із застосуванням важкого озброєння. До того ж, з початку вторгнення щороку під час обстрілів пошкоджуються або знищуються в середньому 200 автомобілів швидкої допомоги [1].

Крім того, війна створила дефіцит базових ресурсів для охорони здоров'я. Через руйнування енергетичної інфраструктури лікарні часто залишаються без електропостачання, що ускладнює проведення операцій та інших критичних процедур. ВООЗ забезпечила українські лікарні 250 генераторами та кількома модульними тепловими установками, однак цього недостатньо для повного задоволення потреб.

До того ж, у прифронтових регіонах ціна ліків та лікування зросла на 75%, а доступ до аптек залишається обмеженим. У зв'язку із цим, у прифронтових регіонах 22% домогосподарств змушені відкладати звернення за медичною допомогою, головною причиною чого є фінансові труднощі. Зокрема, 24% сімей не мають змоги придбати необхідні ліки, а 51% не можуть дозволити собі оплату медичних послуг [2].

Це поглиблює гуманітарну кризу, підвищує ризик ускладнень від хронічних захворювань і впливає на загальний стан громадського

здоров'я. В умовах обмеженого доступу до аптек і медичних закладів ця ситуація загрожує здоров'ю не лише окремих громадян, але й загальній стійкості суспільства, що є важливим компонентом національної безпеки.

Для подолання проблем, що впливають на систему громадського здоров'я в умовах геноциду, пропонується впровадження конкретних правових заходів, які можна деталізувати наступним чином.

По-перше, необхідним є закріплення національних гарантій недоторканності медичної інфраструктури та відповідальності за її порушення, зокрема шляхим: прийняття закону про охорону медичних закладів та персоналу, який повинен чітко визначати поняття «медична інфраструктура» та вводити кримінальну відповідальність за напади, руйнування або перешкоджання діяльності медичних установ.

По-друге, існує потреба у регулювання доступу до основних медичних засобів і послуг у кризових умовах, зокрема пропонується запровадження обмеження націнок на ліки в зоні конфлікту.

Наступний крок – закріплення мобілізаційного механізму резервів. Ухвалення правових актів, що регулюють мобілізацію та розподіл стратегічних запасів ліків і медичного обладнання для кризових регіонів. Наприклад, міжнародна практика показує ефективність таких механізмів у забезпеченні швидкого реагування.

У контексті імплементації міжнародного гуманітарного права для посилення захисту необхідною є ратифікація додаткових протоколів Женевських конвенцій. Слід внести зміни до чинного законодавства шляхом адаптації стандартів міжнародного гуманітарного права, наприклад, закріпивши заборону на напади на медичний транспорт, як це передбачено міжнародними договорами [3].

Пріоритетним напрямком є і створення спеціальних міжвідомчих груп, що сприяють імплементації міжнародних норм в національне законодавство для посилення захисту громадського здоров'я.

Наразі актуальним є і удосконалення процедур моніторингу та контролю міжнародної гуманітарної допомоги через законодавче закріплення обов'язкових правил щодо обліку, моніторингу та звітності про отримані ліків, обладнання та ресурсів. Так, лише за перше півріччя 2022 року було зафіксовано понад 320 кримінальних проваджень за фактами шахрайства та неналежного використання гуманітарної допомоги. Основні проблеми стосуються нецільового використання допомоги та відсутнос-

ті ефективного контролю за її розподілом, що ускладнює доступ до необхідних ресурсів для найбільш вразливих верств населення [4].

Окремим пріоритетним напрямком у цій сфері є удосконалення системи захисту прав медичних працівників: внесення змін до трудового законодавства щодо надання компенсацій за ризики, пов'язані з роботою в умовах збройного конфлікту, забезпечення страхування життя для медичного персоналу; закріплення на законодавчому рівні програми обов'язкової психологічної реабілітації для медиків, які працюють у зоні бойових дій.

Висновок

Геноцид має руйнівний вплив на систему громадського здоров'я, яка є критично важливим елементом національної безпеки. Війна в Україні не лише завдала значних збитків медичній інфраструктурі, але й створила гуманітарну кризу, яка потребує негайних рішень. Проблеми, що постають через атаки на медичні заклади, дефіцит ресурсів та нецільове використання гуманітарної допомоги, вимагають комплексного підходу.

Запровадження чіткої правової бази є ключовим кроком для захисту системи охорони здоров'я. Це включає забезпечення недоторканності медичних установ, регулювання доступу до ліків і медичних послуг, удосконалення механізмів розподілу гуманітарної допомоги, а також захист прав медичних працівників. Ухвалення таких заходів допоможе не лише вирішити нагальні проблеми, але й підвищить стійкість системи громадського здоров'я в умовах збройного конфлікту.

Крім того, тісна інтеграція міжнародних гуманітарних стандартів у національне законодавство сприятиме посиленню захисту прав пацієнтів і медичних працівників. Лише через скоординовані зусилля держави, міжнародних партнерів та громадськості можливо досягти стабільності й відновлення медичної системи, що є основою безпеки і добробуту нації.

Список літератури:

1. Шварц Д. ВООЗ зафіксувала майже дві тисячі атак на медсистему України – DW – 19.08.2024. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/vooz-zafiksuvala-majze-dvi-tisaci-atak-rf-na-medsistemu-ukraini/a-69977899>
2. Атаки РФ на медичну інфраструктуру України у 2024 році посилюються – представник ВООЗ. *interfax.com.ua*. URL: <https://interfax.com.ua/news/interview/986904.html>

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) з поправками від 30.11.93 : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 30.11.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_911#Text
4. Що відомо про масштаби корупції на гуманітарній допомозі, що надходить в Україну?. *espreso.tv*. URL: <https://espreso.tv/shcho-vidomo-pro-masshtabi-koruptsii-na-gumanitarniy-dopomozi-shcho-nadkhodit-v-ukrainu>

Віктор Шевчук

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
головний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна*

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДОКУМЕНТУВАННІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ГЕНОЦИДУ В УКРАЇНІ

Виявлення, розкриття та розслідування геноциду в Україні потребує з'ясування і фіксування операцій, здійснених із використанням електронно-обчислювальних пристроїв, тобто роботи із цифровими слідами цього злочину. У зв'язку із цим виникає необхідність визначення ролі цифрових технологій у забезпеченні виявлення, фіксації та розслідування геноциду в Україні, з урахуванням особливостей ведення воєнних дій на території нашої держави [1, с. 267]. Це вимагає дослідження стану проблем вчинення геноциду в Україні Російською Федерацією в умовах воєнного конфлікту, можливостей документування, розслідування та перспектив їх судового розгляду, як в національних судах, та і в міжнародних судових інституціях [7, с. 54].

У лютому-березні 2014 року Російська Федерація здійснила акт збройної агресії, у результаті якого окупувала частину суверенної території України – Кримський півострів. Паралельно на сході України РФ розпалювала та підтримувала антиурядову діяльність незаконних збройних формувань, що призвело до проголошення 12 травня 2014 року «незалежності» так званих ДНР і ЛНР. У результаті збройної агресії та тимчасової окупації територій України Росія вчинила воєнні злочини та злочини проти людяності, масовість та жорстокість яких досягли пікових показників після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Характер звірств, вчинених і тих, що продовжують вчинятися РФ унаслідок її агресії щодо України, у поєднанні з ворожою риторикою її вищих посадових осіб та пропагандистських кіл, свідчить про наявність в діяннях РФ ознак злочину геноциду проти української нації [4].

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України ми стикнулися із фактами жорстокості та цілеспрямованості діянь російських військових на території України, що дало під-

стави зробити висновок про те, що Росія здійснює геноцид проти української національної групи. У цьому плані заяви та висловлювання високопосадовців, офіційних осіб, світських та релігійних пропагандистів РФ містили і зараз містять в собі прямі та опосередковані заклики знищити Україну та українців, що може бути доказом факту закликів знищити повністю або частково національну групу як таку. Саме доведеність існування такого спеціального умислу є вирішальним для кваліфікації окремих злочинних діянь як геноциду.

З офіційними статистичними даними з 2014 року по березень 2023 року правоохоронними органами було відкрито 50 кримінальних проваджень за статтею 442 ККУ, 24 з них, тобто майже 50% – у 2022 році. 8 проваджень були згодом закриті на підставі п.п. 1,2,4 (4-1), 6, 9–1, ч.1 статті 284 КПК України. Таким чином, станом на березень 2023 року було загалом 42 провадження за вчинення геноциду. У 2022 році 6 особам було повідомлено про підозру у вчиненні геноциду, з них щодо 3 осіб здійснено спеціальне досудове розслідування. Серед підозрюваних 3 особи громадяни України та 3 особи – іноземці. У 2022 році 4 обвинувальні акти за обвинуваченням у вчиненні геноциду було передано до суду. За період з січня по березень 2023 року 3 особам повідомлено про підозру в геноциді, щодо одного здійснено спеціальне досудове розслідування. Станом на грудень 2024 року кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за статтею 442 КК України значно збільшилась, що у свою чергу потребує спеціального дослідження [6].

Факт вчинення російською армією звірств проти цивільного населення України підтверджують вчинення військово-політичним керівництвом РФ та оремими військовими факту скоєння ними воєнних злочинів та злочинів проти людяності, і така позиція є загальновизнаною серед міжнародної спільноти. Визначальною рисою геноциду, який РФ послідовно реалізує проти української нації, є саме те, що його інструментами виступають окремі воєнні злочини та злочини проти людяності. При цьому доволі складним є процес доказування вчинення факту геноциду [5].

Злочини РФ, вчинені на території України проти української національної групи, містять ознаки геноциду та можуть бути кваліфіковані як такі компетентними національними, іноземними й міжнародними судовими інстанціями. З цієї точки зору найбільш перспективною для доведення як геноциду є насильницька передача українських дітей

у російські родини. У даному випадку можна продемонструвати як наявність матеріального елементу, передбаченого Конвенцією про геноцид, так і знання, загального та спеціального намірів у винних осіб, а також ознак геноцидальної політики на рівні держави.

Важливо зауважити, що насильницьке переміщення вчиняється за розпорядженням Президента РФ, що закладає підвалини для правової кваліфікації й інших злочинів, які складають матеріальні елементи геноциду та пов'язані єдиним спеціальним умислом, а саме: масові вбивства, винищення чоловіків призовного віку; масові згвалтування; діяння, спрямовані на запобігання народжуваності у межах групи; викрадення та депортація цивільного населення з України на територію РФ; злочини, спрямовані проти представників влади. У той же час інші діяння, які можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини та/або злочини проти людяності (широкомасштабні напади на цивільне населення та цивільні об'єкти, українську культурну спадщину та ідентичність в цілому; злочини проти екосистеми тощо), у свою чергу, можуть свідчити про реалізацію наміру знищити українську національну групу як таку з використанням серйозних порушень міжнародного гуманітарного та міжнародного права прав людини як своєрідних інструментів геноциду [4, с. 65].

Виявлення, фіксація, розслідування геноциду в Україні має свої особливості, зумовлені стрімким розвитком цифрових технологій, що визначає певну специфіку, яка зумовлена: 1) широкими можливостями користувачів смартфонів, інших засобів з функціями фото та відеофіксації документувати воєнні злочини, транслювати події он-лайн, поширювати без кордонів інформацію через мережу Інтернет, соціальні мережі, засоби масової інформації, блоги, і т.д., охоплюючи в такий спосіб мільйонні аудиторії користувачів; (2) можливостями моніторингу, стеження за різними об'єктами, встановлення їх геолокації і т.д., обробки великих даних за допомогою засобів кримінального аналізу, кіберрозвідки; (3) цифровізацією криміналістичної, судово-експертної діяльності, що значно підвищує якість, точність та швидкість збирання доказів; (4) поступовою трансформацією моделі кримінального провадження від паперової до електронної, що вже на етапі перехідної паперово-електронної моделі суттєво впливає на процес доказування [2, с. 54].

У процесі збирання доказів, встановлені осіб, причетних до вчинення таких злочинів, а далі при проведенні їх розслідування можна визначити чотири основні групи джерел криміналістично значущої інформації

про такі воєнні злочини, зокрема, це : особистісні джерела (показання свідків, потерпілих, підозрюваних (полонених) про обставини події); речові джерела (матеріальна обстановка, місця руйнувань, залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси, вибухонебезпечні об'єкти, які недетонували, фрагменти боєприпасів, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження у випадках катувань, згвалтувань; матеріали та речовини (грунти, вода тощо), що засвідчують факти застосування забороненої зброї, факти забруднення екосистеми небезпечними речовинами тощо); цифрові джерела (матеріали фото-, відеофіксації подій, дані електронних, комп'ютерних та телекомунікаційних мереж, дані геолокації засобів, оснащених GPS-маяками, дані з відкритих джерел цифрової інформації і т. д.); документальні джерела (протоколи, розпорядження, накази, розпорядження, плани проведення військових операцій, замовлення на постачання, особисті документи комбатантів, фінансові документи тощо) [3, с. 372]. Для нашого дослідження набувають особливого значення цифрові джерела, оскільки вони пов'язанні із цифровими слідами.

Серед напрямів застосування інструментів цифрової криміналістики у сучасних умовах особливого значення набувають такі : отримання інформації з мобільних пристроїв вилучених телефонів в учасників кримінального провадження; отримання інформації з персональних комп'ютерів фізичних та юридичних осіб; отримання інформації із серверів та інших накопичувачів інформації в організаціях та установах; отримання інформації щодо радіочастотних ідентифікаторів, GPS-трекерам, датчикам, стаціонарним і мобільним вимірювальним пристроям з використанням систем геопозиціонування, відеоспостереження та позиціонування; отримання інформації з мережевих сервісів, що встановлюють голосовий та відеозв'язок між комп'ютерами через інтернет, такі як ICQ, Skype, WhatsApp, Viber, Telegram та інші; отримання інформації з банківських систем на відповідних цифрових носіях (SD-диски, флеш-картки та ін.); отримання інформації від стільникових операторів зв'язку щодо деталізації абонентського зв'язку та встановлення місцезнаходження абонента з геолокації; отримання інформації з камер відеоспостереження різних комерційних та державних структур; отримання інформації з вилучених у учасників кримінального провадження фотоапаратів та відеокамер і багато інших.

Таким чином, в реаліях сьогодення особливої значимості та актуальності набуває проблематика формування та реалізації криміналістичного забезпечення розслідування геноциду в Україні із врахуванням сучасних можливостей цифрових технологій. Вбачається, що побудова ефективного криміналістичного забезпечення розслідування та судового розгляду має охоплювати теоретико-методологічний, техніко-криміналістичний, методико-криміналістичний напрями, включаючи супроводження і забезпечення засобами цифрової криміналістики.

Список літератури:

1. Боліла, С. Роль інформаційних технологій та цифрових інструментів в умовах викликів війни та післявоєнного відновлення економіки України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2023. (16), 265–275. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.35>
2. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. С. 54. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6
3. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. Вип. No 4/2022. С. 369–374. С. 372.
4. Геноцид в Україні. Юридичний аналіз – RCHR. <https://rchr.org.ua/analytics/genocyzd-v-ukrayini-yurydychnyj-analiz/>
5. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7–9, 2022)*. Sci-conf.com.ual. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896–903.
6. Офіційна статистика Офісу Генерального прокурора України
7. Shevchuk V. Problems of criminalistic support of the practice of the International Criminal Court in Ukraine. *Do desenvolvimento mundial como resultado de realizações em ciência e investigação científica: Coleção de trabalhos científicos «ΛΟΓΟΣ» (Vol. 4)*, 9 de outubro de 2020. Lisboa, Portugal, 2020, 14–19.

Валерій Шенітько

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член (академік)
Національної академії правових наук України, м. Харків, Україна*

РАДЯНСЬКИЙ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ У ХХ ТА ХХІ СТОЛІТТЯХ: ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ

Геноцид є одним із найтяжчих злочинів, які відомі людству. Геноцид – це компанія повного чи часткового знищення національної, расової, етнічної, релігійної групи як такої [1]. Свого часу, Рафаель Лемкін (автор терміну «геноцид») визначив *український геноцид* як намір режиму знищити українську націю в чотири стадії: знищення національної еліти; знищення національної церкви; винищення значної частини українських селян; змішування українців з іншими національностями шляхом переселень [2, с. 1, 2].

У ст. 6 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано, що «геноцид» означає будь-яке з таких діянь, що вчиняються з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку: вбивство членів такої групи; спричинення серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розладу членам такої групи; навмисне створення для якої-небудь групи таких життєвих умов, які розраховані на повне або часткове фізичне її знищення; заходи, розраховані на запобігання дітонародженню у середовищі такої групи; насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої [3].

Історія української державності яскраво демонструє періоди, коли застосовувалися механізми тоталітарного режиму до української нації, намагання знищити українське населення, здійснити ідеологічний вплив на людей, змінити їх культурний та просвітницький рівень, сфальсифікувати історичну спадщину [4, с. 71].

Голодомор-геноцид 1932–33 років, інші штучні голоди, які Україна пережила у ХХ столітті, – це «злочини комуністичної тоталітарної держави» [5, с. 10, 11]. На 2024 рік Голодомор визнали геноцидом україн-

ського народу на державному рівні 35 країн світу, Європейський парламент, 6 церков та інші інституції [6]. Надто важливим є те, що 12 жовтня 2023 року Парламентська асамблея Ради Європи проголосувала за визнання Голодомору актом геноциду українського народу, а також ухвалила документ щодо послідовної підтримки України до її перемоги.

Фактично простежуються певні паралелі щодо вчинення злочинів тоталітарними режимами у XX та XXI століттях: вчинення Голодомору-геноциду 1932–33 років на теренах України та вчинення злочинів під час російсько-української війни, починаючи з 2014 року. У сучасних умовах тоталітарний режим (так званий, рашизм) фактично повторює механізми своїх попередників за допомогою широкомасштабної війни проти України, знищуючи цивільне українське населення, руйнуючи житлові будинки, об'єкти інфраструктури, позбавляючи людей житла, тепла, води, електроенергії.

Росія у XXI столітті намагається вчинити геноцид, повторити злочини СРСР – руйнує критичну інфраструктуру, вбиває цивільне населення, депортує дітей, викрадає зерно, блокує українські порти, намагається вчинити світову продовольчу кризу. У сучасній військовій агресії РФ проти України створюються умови для голоду ще більш масштабного характеру (1/5 людства) [4, с. 72,73]. На рівні Верховної Ради України та парламентів окремих держав (Польщі, Канади, Чехії, Литви, Латвії, Естонії, Ірландії) вже здійснено політичне визнання, що Росія в сучасних умовах вчинила геноцид проти українського народу.

Злочин агресія, злочин геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, що сьогодні вчиняються представниками РФ – віднесено до міжнародних злочинів. У КК України встановлено відповідальність за злочин агресії (ст. 437), воєнні злочини (ст. 438), застосування зброї масового знищення (ст. 439), екоцид (ст. 441), геноцид (ст. 442), злочини проти людяності (ст. 442–1).

За статистичними даними Офісу Генерального прокурора станом на 14 грудня 2024 р. в Україні було зареєстровано 150 369 злочинів агресії та воєнних злочинів, 20 046 злочинів проти національної безпеки України. За даними ювенальних прокурорів, 2 311 дитини постраждало в Україні внаслідок збройного вторгнення РФ в нашу країну. При цьому, 595 дітей загинуло та 1716 отримали поранення [7].

Виникає питання щодо процесу розслідування міжнародних злочинів, механізмів документування фактів, збирання та подання до суду доказів

учинення цих злочинів. Перед системою органів досудового розслідування постають нові виклики пов'язані із необхідністю якісного документування, збирання доказової бази масових кримінальних порушень міжнародного гуманітарного права.

Звернення до спеціальних та криміналістичних знань дозволяє встановлювати факти, які відбулися у минулому, збирати докази вчинення злочину геноциду та інших злочинів, що набувають міжнародного характеру. Застосування сучасних наукових даних та проведення судових експертиз: медичних, геномних, криміналістичних, археологічних, докментознавчих, економічних тощо дозволяє встановлювати факти щодо кількості загиблих людей, загибелі певних груп населення, причин настання смерті, матеріальних збитків, створення тяжких життєвих умов, скорочення дітонародження [4, с. 77].

Прикладом встановлення мети, мотивів та наслідків геноциду є результати комплексних судових експертиз, які були проведені у межах кримінального провадження у 2019–23 років (судової історико-лінгвістичної, судової історико-джерелознавчої, судово-медичної, судово-психологічної, судової статистично-криміналістичної, судової історико-криміналістичної, міжнародної комплексної судової історико-правової та інших) [8, 9]. Зокрема, за результатами проведення комплексних судових експертиз було встановлено, що в 1932–33 роках з метою ліквідації національно-визвольного руху, знищення української нації як такої та недопущення відновлення Української держави комуністичний тоталітарний режим вчинив геноцид українців і знищив 10 мільйонів 500 тисяч українців.

На теперішній час Офіс Генерального прокурора, 13 країн-членів ЄС та Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) відкрили розслідування вчинених в Україні воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Проведення розслідування воєнних злочинів під час війни є складним завданням. Це пов'язано із небезпеками проведення слідчих (розшукових) дій, необхідністю отримання інформації з окупованих територій, наявністю дезінформації та протидії з боку країни-агресора.

Офіс Генерального прокурора запропонував спеціальну домашню сторінку з проханням до громадян реєструвати і документувати такі злочини. Офіс Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами створив спеціальний ресурс *Warcrimes* з метою до-

кументування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених під час повномасштабної війни в Україні [10].

Розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру пов'язано із необхідністю створення та функціонування спільних (міжнародних) слідчих груп (Task Forces). Створення та діяльність спільних слідчих груп – це важливий захід міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні [11, с. 92]. У ст. 571 КПК України визначено порядок створення і діяльність спільних слідчих груп. Спільні слідчі групи (Task Forces) мають створюватися для збирання (фіксації) доказів про вчинені злочини з боку РФ, які будуть передаватися до Міжнародного кримінального суду.

Спеціальна слідча група ЄС була створена разом з Польщею, Литвою та Україною за підтримки Євроюсту та Європолу. Євроюст і Міжнародний кримінальний суд (МКС) домовилися 25 квітня 2022 року про об'єднання зусиль і про участь Суду в спільній слідчій групі. Членами спільної слідчої групи також стали Естонія, Латвія, Словаччина [12] і Румунія [13].

Важливу роль у збиранні даних про факти вчинення злочину агресії, злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів мають здійснювати не лише органи правопорядку, а й неурядові, громадські організації. Суттєвою може бути допомога таких організацій у документуванні (фіксації) воєнних злочинів.

В Регламенті Міжнародного кримінального суду [14] є Положення 44 Експерти, в якому передбачено можливість залучення експертів до діяльності Міжнародного кримінального суду. Зокрема, у п. 2 цього Положення зазначено, що «Палата може надавати свої вказівки до відома експерта» а в п. 5 вказано, що «Палата може робити будь-які розпорядження відносно теми експертної доповіді, кількості експертів, які повинні отримати вказівки, способу повідомлення вказівок експертам, форми надання їх доказів і термінів підготовки їх доповіді та повідомлення про неї».

У Правилах Процедури та Доказів (Rules of Procedure and Evidence) Міжнародного кримінального суду [15], які є інструментом для застосування Римського статуту, передбачено можливість використання спеціальних знань. Зокрема, Правило 19 (Rule 19 Expertise in the Unit) регламентує можливість звернення щодо проведення експертизи в різних випадках.

Відображення геноциду та інших злочинів міжнародного характеру віддзеркалюється й у інформаційному просторі. Сучасний світ вступив у нову фазу інформаційної епохи. Значна кількість інформації про вчинені міжнародні злочини зберігається в електронних (цифрових) дже-релах, та комп'ютерних системах. У цьому сенсі суттєвого значення набувають підходи щодо можливостей роботи з так званими цифровими доказами – інформацією, яка створена за допомогою високих інформаційних технологій.

Особливої уваги потребує питання щодо отримання інформації з відкритих джерел з метою фіксації доказів учинення воєнних злочинів під час російсько-української війни. Отримання інформації з відкритих джерел (Open-Source Intelligence – OSINT) передбачає пошук, аналіз та відбір з публічних загальнодоступних джерел певної інформації.

У цьому відношенні важливого значення набувають положення «Протоколу Берклі» (The Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations), які містять поради щодо фіксації цифрових доказів (цифрової інформації) [16]. Протокол Берклі – окреслює мінімальні стандарти для пошуку, збирання, зберігання, перевірки та аналізу відкритих джерел.

Ще одна проблема – необхідність стандартизації розслідування. Здійснення розслідування воєнних та інших злочинів міжнародного характеру має ґрунтуватися на стандартах розслідування. На сьогодні запропоновані «Базові стандарти розслідування для документування міжнародних злочинів в Україні» [17]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина» [18]; «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування» [19]; «Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів» [20]; «Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних» [16]; «Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. Основні стандарти належної практики щодо документування сексуального насильства як злочину згідно міжнародного права» [21], тощо.

Докази вчинення злочину геноциду та інших міжнародних злочинів мають бути належним чином зібрані, зафіксовані, досліджені та подані до суду.

Список літератури:

1. Мейс Дж. Геноцид. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-29090>
2. Serbyn R. Lemkin on the Ukrainian Genocide. *The Holodomor Studies*. 2009. Vol. 1. P. 1–2. URL: https://history.org.ua/LiberUA/HolSt1_2009/HolSt_2009.pdf
3. Римський статут Міжнародного уголовного суду. URL: [https://www.org.ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](https://www.org.ru/law/icc/rome_statute(r).pdf)
4. Шепітько В. Використання спеціальних знань для документування та доказування злочинів тоталітарних режимів. *Непокарані геноциди – повторюються!:* наук. зб. матер. Видавництво Ліра-К, 2024. С. 71–80.
5. Слово Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Епіфанія. *Масові штучні голоди: пам'ятаємо, шануємо:* матеріали міжнародного форуму. Харків: Право, 2021. С. 10, 11.
6. Визнання Голодомору актом геноциду в світі. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/vyznannia-v-sviti-holodomoru-aktom-henotsydu/>
7. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua>
8. Геноцид української нації 1932–1933: міжнародно-правові акти, законодавство України, матеріали досудових розслідувань / [упоряд.: М. Герасименко, В. Пилипчук, В. Шепітько та ін.]; Нац. акад. прав. наук України; Служба безпеки України. Харків: Право, 2024. 656 с.;
9. Судові експертизи: матеріали кримінального провадження щодо геноциду українців 1932–1933 рр. / [В. Журавель, М. Герасименко, В. Пилипчук, В. Шепітько]; Нац. акад. прав. наук України; Служба безпеки України. Київ; Харків: Право, 2024. 584 с.
10. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://warcrimes.gov.ua>
11. Чорноус Ю. М. Спільні слідчі групи: правові та організаційні засади. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2013. №4. С. 92–100.
12. Російські військові злочини в Україні: ЄС підтримує розслідування Міжнародного кримінального суду, надаючи 7,25 мільйонів євро. An official EU website. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/IP_22_3543
13. Румунія приєдналась до спільної групи слідчих, що розслідують військові злочини в Україні. *Європейська правда*. 13 жовтня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/13/7148638/>
14. Регламент Міжнародного кримінального суду. URL: <http://www.icc-cpi.int>

15. Правила Процедури та Доказів (Rules of Procedure and Evidence) Міжнародного кримінального суду. URL: <https://www.icc-cpi.int/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>
16. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. A Practical Guide on the Effective Use of Digital Open Source Information in Investigating Violations of International Criminal, Human Rights and Humanitarian Law. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/ОНCHR_BerkeleyProtocol.pdf
17. Basic Investigative Standards for Documenting International Crimes in Ukraine. URL: <https://globalrightscompliance.com/standards-for-documenting-international-crimes-in-ukraine/>
18. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: метод. рекомендації. затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 112 с.
19. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: метод. рекомендації. Затв. 28 квітня 2023 р. Київ, 2023. 102 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_katuvannya.pdf
20. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. URL: www.globalrightscompliance.co.uk; https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf
21. International Protocol on the Documenting and Investigation of Sexual Violence in Conflict. Best Practice on the Documentation of sexual Violence as a Crime or Violation of International Law. URL: https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2019/06/report/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict/International_Protocol_2017_2nd_Edition.pdf

Михайло Шепітько

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, м. Харків, Україна

ПУБЛІЧНІ ЗАКЛИКИ ДО ГЕНОЦИДУ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНЕ ДІЯННЯ

Російська широкомасштабна агресія в 2022 р. доповнена серйозним інформаційним впливом на власне та українське населення та ворожою пропагандою поставила питання міжнародним та національним органам кримінальною юстиції щодо можливості кваліфікації цих діянь як геноциду. У 2023 р. Президент України Володимир Зеленський на Генеральній асамблеї ООН назвав масове викрадення та депортацію українських дітей на тимчасово окупованих територіях геноцидом [1]. Відповідно до цих дій Міжнародний кримінальний суд за вчинення воєнного злочину видав ордери на арешт Президента РФ В. Путіна та уповноваженої з прав дитини М. Львової-Белової [2]. У 2024 р. на Генеральній асамблеї ОБСЄ дії Росії було визнано геноцидом проти Українського Народу [3]. На засіданні ПАРЄ було визнано геноцидом дії Росії проти української культурної ідентичності [4]. У 2024 р. в Україні зафіксовано 2 вирoki за публічні заклики до геноциду під час російсько-української війни.

У Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. геноцид визначається як будь-яке з діянь, вчинене з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення; д) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; е) примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи (ст. II). Формами геноциду у цій Конвенції визнаються також *прямі та публічні заклики* до вчинення геноциду. Ці підходи повністю корелюються із визначенням геноциду в ст. 442 КК України, яка встановлює відповідальність

за геноцид в межах національного кримінального законодавства. Цікаво, що Римський статут МКС не включає публічні заклики до вчинення геноциду як його окремої форми (ст. 6), однак має окрему вказівку, щодо індивідуальної кримінальної відповідальності та покарання за такі дії (ст. 25).

Важливим і складним у виявленні, розслідуванні та кваліфікації є кримінально-правовий аналіз прямих та публічних закликів до вчинення геноциду, які супроводжують та передують геноциду, що призводить до масових жертв, часткового або повного знищення національної, етнічної, расової або релігійної групи.

Перші зафіксовані в правовому сенсі публічні заклики до геноциду були зафіксовані на Міжнародному трибуналі в Нюрнберзі в 1946 р., коли Юліус Штрейхер, редактор антисемітського щотижневого журналу «Der Sturmer» був обвинувачений в злочині проти миру та Ханс Фріче, який вів щотижневу передачу «Говорить Ханс Фріче» був обвинувачений за воєнні злочини [5, с. 827]. Історичним прикладом також є випадок, що зафіксований у вироку Міжнародного кримінального трибуналу щодо злочинів в Руанді, коли в передачі на радіо RTLM містилися етнічні стереотипи, які поширювались в спосіб, що пропагує презирство та ненависть до населення тутсі, знищення окремої етнічної групи (геноциду). Передачі RTLM закликали слухачів шукати ворога зі зброєю в руках. У цих передачах транслиювалися імена тутсі та їхніх сімей, а також політичних опонентів хуту, що призвело до їх вбивств та сплеску жорстокості [6].

Подібна ситуація прослідковується і в Україні, коли ще до початку російської агресії проти України навіть в 2014 р. «рупори Кремля» в ЗМІ реалізовували інформаційну політику на невизнання української ідентичності, культури, створення стереотипу «єдиного народу», нав'язуючи агресивний воєнний спосіб вирішення «українського питання», в т. ч. шляхом повного знищення української державності, національної, мовної, культурної, історичної та релігійної ідентичності. Зрозуміло, що починаючи з 2022 р. така інформаційна політика стала ще більш агресивною та нав'язливою, що наближує її до інформаційного (психічного) насильства.

Складність даної проблеми пов'язується також у розмежуванні таких публічних закликів до геноциду (ст. 442 КК України) із його розмежуванням із пропагандою війни («публічні заклики до агресивної війни», ст. 436

КК України), злочином агресії («планування, підготовка, розв’язування агресивної війни», ст. 437 КК України), воєнними злочинами (порушення звичаю війни щодо заборони «наказу не залишити нікого в живих», ст. 438 КК України). Від первинної та наступної кваліфікації різного роду публічних закликів, що спричинили російську агресію, розв’язування війни та її ведення з порушенням законів та звичаїв, залежить і особливості розслідування даних діянь. Так, Офіс Генерального прокурора надав список підозрюваних у магістральній справі «24 лютого», в якому фігурують «розпалювачі війни та пропагандисти Кремля» [7]. Така правова оцінка дій, зазначених у списку осіб, наближає кваліфікацію вчиненого ними до злочину агресії за ст. 437 КК України. Разом із цим, коли здійснені певними особами заклики починають стосуватися повного чи частково знищення української національної групи та/або ідентичності має відбутися перекваліфікація вчиненого на ст. 442 КК України.

Список літератури:

1. Це геноцид: Президент про викрадення Росією українських дітей. Ukrinform. 19.09.2023. URL: <http://www.ukrinform.ua/amp/rubric-politics/3763484-ce-genocid-prezident-pro-vikradenna-rosieiu-ukrainskih-ditej.html>
2. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
3. Ivashkiv O. OSCE Parliamentary Assembly adopts resolution recognising Russia’s actions as genocide of Ukrainian people. Ukrainska Pravda. 30.06.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/06/30/7463294/>
4. Pavliuk O., Oliynyk T. PACE adopts three resolutions on Ukraine, mainly on special tribunal for Russia and on cultural genocide. Ukrainska Pravda. 26.06.2024. URL: <https://www.pravda.com.ua/eng/news/2024/06/26/7462780/>
5. Timmermann W. K. Incitement in International Criminal Law. International Review of the Red Cross. Vol. 88, No 864, December 2006. P. 827.
6. Опришко Л. Відповідальність ЗМІ за геноцид. Приклад Руанди. ЖТА. URL: <https://www.jta.com.ua/trends/vidpovidalnist-zmi-za-henotsyd-pryklad-ruandy/>
7. Список підозрюваних магістральної справи «24 лютого». Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/detectable>

Наукове видання

ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ТА ПОКАРАННЯ

Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного
круглого столу
м. Харків, 17 грудня 2024 року

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 25.12.2024. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 5,6. Обл.-вид. арк. 5. Тираж 15 пр. Зам. № 218

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017

www.pravo-izdat.com.ua

ISBN 978-617-8518-67-7

